

KERESZTÉNY MAGVETŐ

XXVI-ik évf.

Julius—Augustus. 1891.

4-ik füzet.

AZ ÚJ SZÖVETSÉG TROPUSAI

— PÁRHUZAMBAN PETŐFI NÉMELY TROPUSÁVAL. ¹⁾ —

Az új szövetség tropusai alatt kiválóan a Jézus stylusát értem, nem az evangélistákét, sem az apostolokét; mert, noha mindent ezek irtak, Jézus semmit, ez írók nagyjában csak másolói voltak mesterök szellemének és eszméinek.

Tehát a nagy mester eszméiből hozok fel néhányat, mint a költői phantasia szüleményeit.

Hogy Jézus történelmi név-e, vagy az ő személyében van költött is, nem tartozik ide; még ha abból a hőskorból való volna is, melyben mindent a mythológia homálya fed el, akkor sem volna, miért kutatunk név után; elég ha meg van a szellem. Nem tartozik ránk, hogy Homerus valósággal létezett-é, vagy egy későbbi ember gyűjtötte össze ily ezim alatt a külön-külön már meglevő nemzeti mondákat; elég ha az Iliásban és Odysseában levő poesist s ennek nyomán a görög nemzeti geniust látjuk.

Tehát kritikával, sem a szellemóriás szerzőnek életkritikájával, sem szövegkritikával nem foglalkozom. Jézus életével felségesen foglalkozik R e n a n Ernő (Jézus élete Lipcse 1864) s mások, noha a R. könyve sok helyen nem annyira tudományosan kidolgozott mű, mint helyes gondolatokkal ellátott kitűnő történelmi olvasmány. A szöveg magyarázatnál nálunk Simén Domokos tűnik ki „az evangéliumi csudáival“ (Kolozsvárt, 1875), támaszkodva a mondákra, regékre s költői hasonlatokra. A szöveget veszem úgy, mint van a négy evangélistánál s foglalkozom vele úgy, mint elmeterméssel.

A második előleges megjegyzésem az, hogy midőn Jézus némely eszméjét, képes beszédét felhozom s egy más szellem képes beszé-

¹⁾ Nem oszthatjuk egészen szerző felfogását, s főleg hol a személyiségeket teszi párhuzamba, a rokonításban tovább megy, semmint mi azt elfogadhatnók. De különben, érdekes dolgozatát örömmel adjuk közre. Szerk.

dével itt-ott összehasonlítom, nem követem a szorosan tudományos eljárást. E felolvasásom megírása előtt csupán Renánnak és Siménnek említett két könyvét olvastam. Ezek is keveset tartoznak tárgyamhoz, minthogy ők más nézőpontokból, nagyobb munkával s tán mélyebb tekintetben tárgyalják az új szövetségi irodalmat. Én csupán néhány képet említek meg a poetika határán belől. Nem újat s nem ismeretlent mondok el; de ez oldalról oly keveset vagy éppen semmit sem foglalkoznak a jézusi eszmékkel, hogy bámulni lehet, hogy azokat kifelejtik a világirodalom költészettanának tárgyalásából, — vagy éppen szándékosan hagyják ki. Ez inkább lehet, mert a középkor hályoga úgy látszik még nem hullott le a szemről, s megtisztelőbbnek tartják Jézusra nézve, ha a hozzáférhetetlenség tudatlanságában imádják, mintha a valódi becsértéket megvizsgálva s azt méltatva istenitenék. — Renán a legszebben magasztalja, midőn azt mondja, hogy az emberiség hozzá hasonlót még nem produkált. Az emberiség koronájának mondja ki őt.

Evvel összefüggőleg a harmadik megjegyezni való az az indítók, a miért e tárggyal foglalkozom. Némely kátében ezt a tételt olvassuk: a kenyér és a bor Jézus Krisztusnak „valóságos” teste és vére.

Erre mi is elmondhatjuk Jézus hallgatóival: kemény beszéd ez; kicsoda hallgatja ezt? Pedig meg is tanulják könyv nélkül a gyermekek, s felnövekedvén, némelyikben előáll az okoskodó szellem, — vagy a másokban még ez sem, tehát tudományos kutatások nélkül, csupán a feltétlen valószínűtlenségnek mély érzetéből — mint Montaigne philosophus — scepticismusba esik; majd a határozott tudás fejlődik ki benne s ekkor nem tudja kitalálni az okát, hogy miért tanítottak neki valótlanságot, még pedig mint e jelen példa mutatja, igen nagy valótlanságot. Még ha utánna volna irva, hogy: némelyek így, mások úgy tartják. De így („valóságos teste és vére”), ez a stylus semmiképpen sem válik ma már becsületére sem az irodalomnak, sem az általános műveltségnek.

Ha Jézusról beszélünk, — úgy vélem — vagy mint történelmi személyről beszéljünk, vagy temessük teljesen a mythológiába. Erre nincs okunk, amarra csaknem minden adat feljogosít.

A test és lélek kenyerének és borának költőiségét hangoztatta és hangoztatja is egy rész a Krisztus követői közül, de másik rész ellensúlyozásul oda szúrta a szót hōgy, de bizony valóságos. Igaz, hogy maga Jézus mondotta volt: a kenyér az én testem, a bor az én vérem; de nem mondotta, mert nem mondhatta, hogy való-

ságosan. Pedig nyomban utánna erősítésül azt is mondá, hogy: bizony étel az én testem, és bizony ital az én vérem“ (Ján. VI. 32 sk.); de ez sem jelenti azt, hogy valóságosan. És éppen ez a forduló sarkpontja a félreértéseknek. Hogy a Jézus kartársai e beszédet meg nem érthették, nincs mit csudálkoznunk. Hallgatói közül, még közelebbi tanítványai is azt mondák rá: „Kemény beszéd ez, kicsoda hallgathatja őt? hogyan mondhatja, hogy mi megesszük az ő testét? meg aztán láttuk apját, anyját, hogyan mondhatja, hogy égből jött?“

A tanítványok részéről is ez együgyűség már rosszul eshetett a mesternek s bizonyos foku felindulással a phantasia dalának magas szárnyára kelve feleli: „Ezért háborogtok? hát mit mondotok, ha majd meglátjátok az embernek fiát oda felmenni, a hol először volt? s ha meglátjátok az embernek fiát fénynyel, hatalommal és dicsőséggel eljöni az égnek felhőiben?“¹⁾

Nagyon hasonlatos ehez, a mi költőnknek, Petőfinek hangja a fordulatban, szinezésben és indító okában, mikor így szól a „törpe lelkekhez“, kik sápadnak, ha kezében a lant egy-egy merészebb hangot ad: „A vész csak készülőben van még — így szól — hátha majd minden erejével fog dálni és üvölni s szívem mélyét forgatja föl s a fát gyökerestől tépi ki! mit mondotok, mit tesztek akkor? Ha a világnak sarkai — — többől meg fognak ingani; ha összevesz, mint négy vadállat és pusztit mind a négy elem s én vérbe mártott lantomat véres kezekkel pengetem!“

Mindkettőnél a tropusok merészsége van megtámadva; egyiket az együgyűek, másikat talán a kritikusok nem értik s mindkettő azzal felel, hogy még merészebb hasonlatot mond, a természeti jelenségek fenségével mérvén össze magokat.

A mi különbség van köztük, az, hogy Jézus beszéde keveset szól s mégis tán többet mond; egyszerűbb az alakja, s tán éppen ezért nagyobb és méltóságosabb, hasonlatos a tenger háborgó vizéhez, mely nagyságban is egyszínű és egyszerű, de erős és hatalmas, beláthatatlanságában is hamar felismerhető; beszédének a külkerete szűk, mint kis hazája s a Genezareth tava; tartalma nagy, mint a világtenger és tiszta, mint a tenger vize, néha ijesztő, mint a felhő, de fényes, mint az ég villámlása s mint az ezzel rokon eszméinek diadala. E mellett a Petőfi képes beszéde sokszor többszavu és gyorsabb menetű s inkább a fergeteghez hasonlít, mely elybekavar embert, állatot, falevelet, port és felleget; s néha még merészebb; a nélkül, hogy nagyobb okai lennének rá, a világ vassarkaiba fogószik.

¹⁾ Ján. 6, 32. sk. Mát. 24, 30.

Mit szólana ehhez a világ megingásához Jézus kortársa, az öreg Nikodemus, ki a mesternek az újjászületésről szóló egyszerű előadását nem érté meg. „Mimódon születethetik az ember, a ki vén? — mondá neki Nikodemus. — Nemde bémehet-é az ő anyjának méhébe másodsor, hogy megint születessék?“¹⁾

Nikodemus nem értette volt a képes beszédet, valamint nem értik most is a vallásos káték írói. Pedig Jézus lépten-nyomon mondogatta, hogy: „a betű nem ér semmit, a beszéd, a melyet én szólok, lélek és élet, a kinek van füle a hallásra, vegye bé a beszédet“ stb. A különbség mégis Nikodemus és a vallásos káték írói között az, hogy amaz nem értett és nem is hitt, emezek nem értenek ugyan, de hisznek. A helyes középut az lenne itt, hogy értelemmel higgyünk.

Castelár, a híres spanyol férfit („Művészet, vallás“ könyvében 155. l.) azt mondja, hogy „az eszménynek nem szabad kizárólag csak az érzelem és képzelemből származnia, hanem az észhez is kell szólnia.“ Nem is származhatik szerintünk; hiszen az észnélküli — csupán érzelem és képzelemből származó valami semmiképpen sem nevezhető eszménynek, hiszen a valódi költőnek bármily phantastikus természetű műve is mindig bizonyos reflexiókon és contemplációkon alapul. Az érzelmet nyomban követi a szemlélő, ítélő, okoskodó és képzelő vagyis a teremtő munkásság; csak az ily módon létrejött gondolat nevezhető eszménynek; az ilyen értelmi eszmény pedig okvetetlen szól az észhez is, „a kinek van füle a hallásra.“

„Ne alkossunk — így szól tovább a költő-tudós és ne tartsunk fenn oly vallási eszményt, mely tökéletes ellentétben áll a tudománnyal.“ Szerintünk nem is lehet olyat, mert az már nem vallás, hanem babona, vagy mythologia volna. Hogy azonban mindig voltak más vallásokban is és bélopózkodtak a szeretet vallásába is oly eszmények, melyek a tudománynak megdönthetetlen érveivel is tökéletes ellentétben állanak, az kétségtelen. Ennek lehet tulajdonítani nagymértékben azt a sajnos ellentétes viszonyt, mely a vallásos és értelmes ember között többnyire lenni szokott; hogy a vallás és tudomány sokaknál kizárják egymást.

Pedig úgy a vallásnak, mint a költészetnek, a mely valódi, a tudománnyal nem szabad ellenkeznie.

Egy angol költő (Keats) pohárköszöntőjében vesztére ivott Newtonnak. „Átkozott legyen az emléke — mondá — mert a prizma megmagyarázásával tönkre tette a szívirvány poézisét.“ De feláll a

¹⁾ Ján. 3, 3—4.

másik gondolkozó fő s poharát körülbelől a következő magyarázat mellett ivá ki: Csak legyen áldott Newton emléke, mert tudományával a költészetet magasabb színvonalra emelte; mert a költészet és vallás a tudománnyal nem ellenkezhetnek, sőt párhuzamosan haladva, egymást kiegészítik és kölcsönösen emelik.

A költők és prophéták nagyszerű sejtelmeiknek magasztos határozatlansága nem egyéb, mint a még homályos hajnal derengése a nap sugarainak előhírnökeivel, melyet aztán nemsokára beragyog a tudomány tiszta napja. De ez nem azt teszi, hogy több hajnal derengést már nem látunk; láthatunk még magasztosabbat, melyre még fényesebb nap derülhet.

A képzelem az ő bátorságával járatlan utakon jár, de messze nem mehet, alapja mindig az értelmi erő; ismert dolgokról száll át ismeretlenekre. Míg a szívárvány ismeretlen, tehát csuda volt, a képzelem játszott vele, a költészet tárgya volt; a Newton tudománya megfosztott ettől a poézistól, de nem zárta el egyuttal a képzelem utját, sőt nagyobb tért nyitott; evvel még erősebb értelmi alapra támaszkodhatva merészebb és magasabb szárnyalásra kél, ujjabb, meg ujjabb ismeretlen birodalmakat kutat fel, fönnebb, fönnebb száll, mint Petőfinél, csillagról csillagra lép, s a hol minden megszűnik már, „új világot alkot mindenhatósága“.

A sejtelmek és képzelmek után indul el aztán a tudomány és bizonyít: megerősít vagy megczáfol. A költészet és vallás tehát — úgy tartom — nem egyéb, mint nagyszerű sejtelmeknek magasztos határozatlansága.

E tételnél fogva tartom a vallást a költészet testvérének. Azonban ha nem engedik is meg nekem ez állítást, azt el kell ismerni, hogy a nagy reformator vallása megalapításánál a költői nyelvet használta. Minden nagy szellem stylusa a képek, hasonlatok és figurák halmazával van teli, melyektől a nyelv gazdagodik, szépül és erősödik. Cicero és Quintiliánus szerint ¹⁾ kezdetben a hasonlatot szükségből használták, mint a ruhát, mikor szegénységében mintegy fázott a nyelv; később azért is, hogy diszt, méltóságot és bizonyító erőt adjon, mint a ruha. Az egyszerű ember beszédje egyszerű.

A kinek pedig sok a gondolatja, nagy a képzelő ereje, van eszméje, annak a beszédje sok águ, különböző foku és fajú igazságokat fejez ki, s a szellemi élet minden mozzanatára kiterjed . . . Azért nagy az új szövetség, noha kis helyet foglal el, mert benne

¹⁾ Cic. de oratore 3. könyv. és Quint. Institutiones oratoriae VIII.

minden rangú és rendű ember feltalálja életének irányát; azért nagy a Petőfi könyve, mert egyaránt tud táplálékot adni tudatlannak és tudósnak.

Különösnek tetszhetik sokak előtt, hogy Jézust, kit hasonlíthatatlannak tartunk, egy profánusnak látszó emberrel hasonlítom össze, s főleg azért is, mert megjelenésökben saját stílusok szerint egyik bárány és a másik farkas s egy akolba tenni a kettőt lehetetlennek látszik. Ez azonban csak paradoxon. A Jézus szelid modora nem zárja ki az alanyi költészettel járó viharosabb érzelmeket, a fellengzőbb phantáziát, s a szelid modorban előadott eszméiben ugyancsak benne van a véres forradalom magva: a szabadság, egyenlőség, testvériség és igazság eszméje. Sőt beszédjének alakjában is van néha keményebb kifejezés: „Nem azért jöttem — így szól — hogy békét, hanem hogy fegyvert és tüzet bocsássak az emberek közé“. ¹⁾

Nem is lehet másképp. Hány fajtájú és fokú igazságot tartalmaz e mondott fegyver és tűz! A tropusok nem értésével kétségbe vonhatnók Jézusnak több ilyen nyilatkozatát, avagy következetlennek, sőt zavartnak nyilváníthatnók, hiszen védni akaró tanítványának megtiltja a fegyver használatát. Az említett fegyver nagy időkre és nagy dolgokra szól. Igen, az előbb említett keresztényi eszmék adtak majd fegyvert a népek kezébe. Ezeket az eszméket pecsételték meg vérökkel is a hősök, éppen úgy Jézus, mint Petőfi s megannyi más. Az emberi nem testvériségeért vérzett el az egyik, s csak saját nemzete szabadságáért hullott el a másik, de bizonyára a világ egyenlőségért is éppen úgy sikra szállt volna, ha kell, karddal is, mint sikra szállott tollal.

S viszont a profánusnak hitt költő jézusi eszméket hirdetett — bölcselmi magasztalán — a szeretetről, az emberiség magasztos czéljáról és az örök életről. S ha kifejezéseiben zordonabb is Petőfi, de gondolatjában éppoly sima, szelid, s a mennyei aetherhez hasonlóan tiszta, mint a Jézus gondolatja. S a mit Renán mond Jézusról, hogy kifejezéseiben nagyon anyagi, de gondolatjában nagyon szellemi, ezt mondhatjuk Petőfiről is, a mi nem egyéb, mint a valódi költészet alapfeltétele: a szemlélhetőség, a tropusok és figurák használata: a gondolat dala.

A dal fogalma pedig nem egyéb, mint a hullámozás fogalma: akár a hang hullámozása, akár a nagy természet tárgyainak hullám-

¹⁾ Luk. 12., 49. Máté. 10., 34.

zása, akár a kis természetnek, az embernek gondolatában végbemenő hullámozás. A közönséges ember gondolata és beszéde egyirányú; a költő gondolata egyik tárgyról a másikra száll, sokszor gyorsaságával a villámnak; mély megfigyeléssel, széles látókörrrel s gyors képzelődéssel az ellentéteseknek látszó dolgokban is feltalálja a hasonlókat: a szellemi világ részecskéit összeköti az anyagi világ részecskéivel, párhuzamba állítja. Így lesz beszédjének a tartalma kettős, majd többszörös s kimeríthetetlen tágkörű. Az ilyen tágkörű hullámos beszédet nevezhetjük a gondolat dalának.

A gondolat dala van abban a hitben is pl. hogy Jézus rendellenes módon született, hogy szent lélektől fogantatott s többféle. Nem lehetetlen, hogy magától Jézustól származott ez önmagáról szóló nagy hyperbolé; de valószínűbb, hogy ez a népnél gondolatdala. Mindenképpen regebeszéd, mythologia, mely azért nem jogosulatlan. Az ó-korban nagyon elterjedt volt az az eszme, hogy a rendkívüli ember nem rendes úton születik. (Az a hit is volt, hogy Istennek lelke már magában a termékenység forrása, mint Istennek személyisége.) Az egyiptomiaknál is ez a hit volt elterjedve.¹⁾

Minden ilyen rege a költészet talajában valamely hasonlaton alapul, de a nagy időközben elvész az összekötő kapocs s lesz belőle a csoda. Költőknél van széltől fogant ló, mely gyors, mint a szél. A hasonlat egyszerű. De lehet valamely előttünk ismeretlen hasonlat, valamely régi rege az alapja. Hiszen a népköltészetben a hyperbolenak nagy jogosultsága van: „Nem anyától lettél, rózsafán termettél,“ stb. Mindezeket a phantasia teremtette, de meg van az alapja.

Azonban tehetünk itt egy mellékes észrevételt is. Eltekintve a hit eszméjétől, a phantasiától, el a költészettől, kérdezhetjük: vajjon nincsen-e positivebb alapja, jogosultsága annak a hitnek, hogy Jézus nem természetes módon született, hogy születésének okától mintegy elvonjuk a durvább anyagot s azt mondjuk, hogy szent lélektől fogantatott, vagyis a képzelemtől, mely nagyobb tud lenni mindennél. Lehet hallani néha csodagyermekről, hogy ez, vagy amaz anya elcsodálkozott valamin s teremtménye vagy megsemmisült, vagy eltorzult, vagy tökéletesedett a szerint, a mint a milyen volt csodálkozásának vagy képzelmenek a tárgya.

¹⁾ Móz. I, 2. Herodott. III. 28. Plutarch. Quest. Symp. VIII. 1. 3. de Isid. et Osir. 43.

Hogy a képzelem nem csak légvárat teremt, hanem befolyással van az alkotásra, vagy rombolásra: immár nem is hypothesis. — Az ilyképpen létrejött emberben — s ez nem bánom legyen hypothesis — kevesebb a physikailag kézzel megfogható anyag, túlsúlyban van a szellemi rész; e szellemi rész súlyos, míg a test könnyű. Ez esetben az élet processusában megnövekedett test is nem annyira az eredetileg öröklendő nagyságot igyekszik elérni, mint inkább a természet behatásaiból rakja a húst, a vért, a velőt s az eszmét. A szabad levegő, a sziklák forrása s az erdő bogyója növeli testét, — az emberek életének megfigyelése, hegy, völgy, mező virágának szemlélése, a madár éneke s a tenger zúgása kelti az eszmét. Mintha szakitna szűkebb anyagi körével, szülőivel, elhagyja apját, anyját, s a nagy természetnek lesz hübb fia; a családnál egy nagyobb társadalomnak, nemzetnek, emberiségnek lesz embere.

Nem csupán idealismus ez. A legpositivebb tudomány is állítja és bizonyítja, hogy a képzelemnek nagy ereje van, sokszor nagyobb a valóságnál. Jules Lemaitre írja, hogy egy florenczi tragikusnő mérget akart bevenni a darab végén; méreg helyett ártatlan szert adtak be neki; de ő azért meghalt, mert azt hitte, hogy halált ivott. Idő múlva keltették életre.

Hiszen a képzelem erejénél fogva született a hit az örökélet-ről, a túlvilágról, hogy a jelen boldogtalanjai boldogok lesznek a másik világon. A jövőben leendő boldogság képzelme teszi boldoggá az embert. A képzelem üdvözíti a zarándokat, hogy a bethlehemi jászolból egy szalmaszálal foghat kezébe, melyen a megváltó született. Nevezzük az ilyen ábrándot bármi néven, fanatikus rajongásnak, vagy akárminek, de ne kárhoztassuk.

E kis kitérés után folytathatjuk a gondolat dalát, mely Jézusnál és Petőfinél nagy mértékben és sok helyt ugyanegy értelem-ben nyilvánul. A gondolat dalának három magasabb fokát emlitem itt meg. Dal van már abban a beszédben is, melyben a tömeges nagy gondolatok részarányosan vannak elhelyezkedve, testvériesen egészítik ki és diszítik egymást. Ilyen dal van a tudós beszédjében. Azonban még szűkebb körre szorul a dal birodalma, ha csak az érzés hőfokától átmelegített gondolatok rythmusát tartjuk dálnak, mit a szónok beszédjében találunk meg. Legvalódibb dala a költőnek van, kinek érzéséből párhuzamosan és ellentétesen kelnek ki a gondolatok, kinek képzelete a hasonlatok útján az eszmék új meg új, eddig ismeretlen országába visz, s kiben a növény és állatország hő érzése az ember tisztultabb gondolataival s csapongó phantasiájával egyesül s ha nem egy-

szerre keletkeznek is ezek Schiller¹ példája szerint, egygyé válva léteznek; az ő gondolatának és képzeletének alapja az érzés, mely úgy rezgi át a gondolatot, mint a napsugár a levegőt, hogy annál éltetőbb legyen.

Mi ad érzést és gondolatot az embernek, e kis természetnek? A nagy természet. Mert az ember önmagába zárkózva, ha emberi jellege meg lenne is, igen egyoldalú lenne. A nagy természet ezerféle behatása szüli bennünk az ezerféle érzést és gondolatot; a természet szemlélése folytán fejlődünk. Onnan nyerjük testi és lelki táplálékunkat. A természet munkáját szemlélve, hasonlót tenni igyekszünk. A természet munkája átszűrődik bennünk, emberi szellemünket mintegy ráleheljük s így mást, de hasonlót, néha nemesebbet, néha nemtelenebbet alkotunk. Mi egy kis képe vagyunk a nagyvilágnak.

A természettől tanuljuk a legszentebb dolgokat is: a szeretetet, a szabadságot, a művészetet. Az ember ellesi, mit mivel a természet s „kotyvaszt — Madáchként — vegykonyhájában“, úgy gondolkozása tárházában, mint az üveglombikban.

A körülöttünk levő s reánk ható dolgok hasonlósága hasonló gondolatokat ébreszt; a sok hasonlóknak egybevetésével tanul a gondolkodó elme s próbál hasonló ujat alkotni, s ha elég erős ezt tenni, képzelő erőre emelkedett. Itt van a költő hivatása. Képzelő erejét szellemnek is hívják . . . s a mit alkot, az a gondolat dala, vagyis képes beszéd.

A képzelő erő alkotta gondolat dalának fenségénél fogva tartom, a kikiről beszélek, a két szellemet testvéreknek.

Egy közelebbi rokon vonások végre még az, hogy képes beszédökben nem csupán két fő irányt tartanak szem előtt, mint az elbeszélő költők. Felvett tárgyak rendszeren eszményi tárgy a szellemvilágból; ez eszményi tárgygyal párhuzamosan halad, mint a képnek második oldala, egy dologi tárgy az anyagi világból; s a képnek harmadik oldalát teszi a kétféle elemből alkotott saját emberi egyéniségök.

Mikor Jézus az evangéliumról, az életről és tudományról, az igazságról akar beszélni: beszél a kenyérről és borról és önmagáról. A három egy. A kenyér és bor életet ad, testi életet, mely alapja a szellemi életnek. Az ok és okozat, előzmény és következmény szoros láncolatában el nem hibázott hasonlat van.

¹ Schillernek s így másnak is, előbb valamelyes zenei hangulat járja át lelkét s azután kelnek ki e finomabb dologból a testesebb gondolatok.

Mint hogy azonban nem igen válik minden gyarló emberben tudományyá és igazsággá a lenyelt kenyér és bor: kell egy összekötő kapocsnak lenni. Ez a Jézus élete. Előbb a Jézus testévé és vérévé kell átváltoznia az ételnek, hogy élet legyen; így biztosan megtermi a szellemi gyümölcsöt, melyből aztán mások is lakozhatnak.

E magasztos hasonlat nem egészen a Jézusé, de ő alakította át és tette magasztossá. A mint a görögöknél szerepel már az ambrozia és nektár a magasabb rendű élet feltételül: úgy tekintették az ókori zsidók is a mannat és vizet, melyet Mózes adott nekik a pusztában. De a manna és víz csak a közönséges élet vala. Egyelőre azonban ez is elég volt a rideg vándorlásban.

A zsidó papok a víz alatt az élet vizét értették ugyan, az isteni tudományt, — de Ilyés prófétánál már az olaj szerepel az özvegy asszony korsójában.¹⁾

Ennél még magasabb rendű szellemi életet ad Jézus a kenyérben és borban, mely égből szállt alá, s a mely örök életet ad. A hasonlatot élesebb ellentétekből állítja össze, s hogy annál megfoghatatlanabb legyen, hozzáteszi saját magát harmadik képnek: „én vagyok amaz örök életnek kenyere“.²⁾ Nem csuda, ha nem értették meg, sem Nikodémus, sem a tanítványok; nem tudták melyiken csudálkozzanak inkább, hogy miképp szállhatott az az égből „kinek látták apját, anyját“, vagy miképp ehetik meg ők az ő testét!!.

Petőfi többször említ hasonló dolgokat, hogy: égi kéz lövelt feléje lángokat, s hogy a valódi költő, tehát első sorban ő maga „egy kipattant szikra isten homlokából“.³⁾

„Atyáitok mannat ettek — mondja Jézus — s meghaltak tőle; a mit én adok, a kenyér és bor feltámaszt, örök életet ad“.⁴⁾ Kevés kenyérrel sok ezer embert kielégít, és még marad bővön, mert a tudomány és igazság olyan, hogy minél többet adunk másnak belőle, annál több marad nekünk.

A víz egy párszor még nála is szerepel. Elfogadja Ker. Jánostól a vízzel való megkeresztelést, noha maga János is tudja, hogy Jézus majd egyébbel fog keresztelni; a víz hordó asszonynak a Jákob

¹⁾ Móz. 2., 15. 22. Ézsaiás. 41., 17. 44., 3. 48., 21. 55., 1. Jerem. 2., 13. Zsolt. 42., 2.

²⁾ Ján. 6., 33. 48.

³⁾ „Én“. „A hold elegiája“.

⁴⁾ Ján. 6., 32—50.

kutjánál az örök élet vizét igéri, mint Ilyés adott volt olajat az özvegy korsójába.¹⁾

De már a kánai menyegzőn borrá változtatja a vizet s a vendégek bizonyítása szerint ez új bor jobb az eddig ivottnál.²⁾

Petőfi kereken elutasítja a vizet. „Te vagy az én elemem tűz” — s a mi tüzet ad, a bor. „Bor tanita hurjaimra csalni nyájas éneket”, s tudjuk, mily sokat foglalkozik a borral, pedig azt is tudjuk, mily keveset használta ivásra valóságban. Verseiben inkább az örök élet bora van megénekelve, mint Jézusnál. „Magyarország szép leányi! szőlővessző koszorúval koszoruzzatok meg engem. Mert a szőlővessző és a költő sorsa oly hasonló... Lelkeinket általadjuk — borban, dalban a világnak, és midőn már elhervadtunk, elemeztünk: „Lelkeink, a bor, s dal mellett — vigad a világ!”

Mindkét szellem tropusaiban a tárgy azonossága mellett tisztán látható a hármasság.

Csak futólag említem meg ezzel kapcsolatban, hogy hasonlóságokban a természet legerősebb élete, a növény élet sokat fordul elé, a mi ugyan másoknál is, úgy az ókorban, mint az újban eleget szerepel. Esaiás is szőlős kerthez hasonlítja Izrael népét. Mások megint hol egyes hősöket, hol egész népet fejeznek ki egy bércei fenyővel, vagy más terebélyes fával.³⁾ Jézusnál is hol az egyeseket, hol az egészet, de leginkább ezeknek szellemét jelenti a fa, melyet ki kell vágni, ha jó gyümölcsöt nem terem, s száradjon ki inkább a fügefá is gyökereitől, ha gyümölcsöt nem hoz.⁴⁾

„Én vagyok amaz igaz szőlőtő”. Jártában, keltében a szeme elé kerülő fűszál, a csirázó vetés, az érett gabona stb. mind az istenországa, mely nagyra nő, az égi madarak fészket raknak rá. „Az aratásra való gabona sok, de az arató kevés”.

Petőfi maga a „természet vadvirága”, s a viharral daczoló tölgy; a villám sujtott tölgy egy nemzet elbukása. Más kapcsolatban, de szintén nagy jelentésben fordul elé a szőlőszem, mely jelenti az életet, az éretlen és érett szellemet; a föld egy éretlen eszme, mint a kis szőlőszem; hány napsugár éri ezt! s mégis egy nyár

¹⁾ Ján. 4, 10—16.

²⁾ Mát. 9, 17. Márk. 2, 22. Luk. 5, 37—38. Máté 26, 28—29. Márk. 14, 24—25. Luk. 22, 18—20. Máté 22, 2. 25, 1—6.

³⁾ Ézs. 5. Baróti Sz. „Egy ledőlt diófa”. Vörösm. „Kriváni fenyőszál”. Pet. „A sivatag koronája”.

⁴⁾ Máté 3, 10. Luk. 13, 6—9. Mát. 21, 19. Márk 11, 11—19. Ján. 15, 1. Máté 9, 37. Luk. 13, 19.

kell megéréséhez; a földet is sugárok érelik, az emberek lelkei . . . stb. majd ha megérik, az emberek világ végeig fognak lakomázni belőle.¹⁾

Az állatvilágból is vannak hasonlataik, noha nem igen egyezők, az alanyiség különbözőése szerint. Jézusnál a szelidségre és okosságra van felhozva a bárány, a galamb és a kígyó, a nevetlen vadságra a farkas. Továbbá a halászat, hol ugyan nem az állatban, hanem a foglalkozásban van a hasonlat.²⁾

Petőfinél a szolgálatkülségre a kutya, a szabadságra a farkas szerepel, hősiségre az oroszlán, méltóságra a sas, szeretetére a gólya, az alföld e saját szárnyasa, és a tiszteletre a pacsirta, a hajnal madara, a felvilágosodás hirnöke.

Különösen szerette Jézus is valamint a virágokat, úgy az ég madarait, mintegy hitsorsosinak tekintve azokat, melyekről nem gondoskodik senki, mégis szépen ruházkodnak, eltartja őket a mennyei atya.

Beszéde kedves és szelid, tele természettel és a mezők illatával s a madarak dalával, mint Galilea levegője, melyet beszivott. A szelid levegőjü gazdag tartomány egyszerű és nyugalmas életet ad; a déli emberek nem is sokat törődnek az élet terheivel, nem úgy mint a hol zordonabb a lég; nincs is szükség reá, s a hol kevés szükség van, ott az idealismus és költészet hazája. „Ne gyűjtsetek kincseket — mondja — a hol van a szívetek, ott van a kincsetek.“ „Nemcsak kenyérrel él az ember.“ „Ne szorgalmaskodjál a holnapi napra, Isten gondot visel“ stb.

E nyugalmas élet közönnyel van a külsőségek iránt: ruházatra, fényüzésre semmi gond. Sőt megrovatnak, kik realis ügyekkel vannak elfoglalva. Ezért tudja összes vagyonát magával hordozni a görög bölc.

„E lenézés, e könnyelműség — mondja Renán — ha nem restségen alapul, a lélek emelkedettségét igen előmozdítja.“ E téren nagyon hasonlatosaknak látjuk Jézust, Sokratest és Petőfit, kiknél az idealismus felettébb magas fokon áll a realismus rovására.

Ezen alapszik a szegények és gazdagok közti ellentétéről szóló

¹⁾ Apostol. 11. fej.

²⁾ Mát. 7., 15. „Őrizkedjete a hamis prófétáktól, kik hozzátok jönnek juhoknak ruhájokban, de belől ragadozó farkasok.“

Mát. 10., 16. „Elbocsátlak, mint juhokat a farkasok közé; legyetek szelidek, mint a galambok, s okosak, mint a kígyók.“

Ján. 3., 14 „Miképpen felemelte Mózes a kígyót, azonképpen kell felemelnetnie az ember fiának is.“

költészetők, a szegények mennyországa, az u. n. ebionismus. „A gyermekeké és szegényeké a mennyeknek országa“ — mondja. ¹⁾ Az ügyefogyottakat, a nyomorultakat, a társadalomból kilökötteket veszi pártfogása alá. A beteg emberiségnek az orvosa. Ez eszme meg van a görög bölcseknél is. ²⁾ Ez ebionismus költészetnek egész raja van Petőfinél. Elhagyják a kiégett szivüek és kislelküek világát. A társadalom czafrangos büszkeségébe nem illenek. Jézus a társadalomtól megvetett alsóbb rendü emberekkel barátkozik, (mert szószerinti megnyegző is lehetett az éppen a melytől eszméjét, hasonlatát vette), mert itt is talál nemes sziveket, s még többet, mint a képmutató farizeusok között, kik mellökét verve nagy hangon imádkoznak. Egyenesen ezeknek a farizeusoknak szól Petőfi egy helyen:

„Láttam én csárdában tisztább sziveket már,
Mint kit naponként lát térdelni az oltár.“

A gazdagokkal nem barátkozhatnak; a szegényeket szeretik: talán azért, mert a szegények is szeretik őket:

„Itt egy sötét nagy kastély taszit magától el,
Ott egy fehér kis kunyhó barátként üdvezel.“

vagy csak önzéstelen jóindulatból szeretik, hogy enyhítsék nyomorúságokat.

Kis házikókra száll lelkem, mint a gólya,
S egyszerű nótákat kerepel le róla.“

„Szent a szalmakunyhók küszöbe, az ég a megváltókat ide küldi be . . . Lehajtom fejem e szük, de szent földél alatt; adjátok rám áldástokat s én rátok adom áldásomat.“ Ezek a Petőfi szavai. És miért szeretik úgy a nyomorultakat? Felel erre a Schopenhauer ellentétes filosóphiája, a mint Madách mondja:

„Csak gyöngeség, mit az erő szerethet,
Mint a védő szülő, gyámoltalan
Voltát karolja leghőbbben fiának.“

A gazdagokat egyenesen elkárhoztatják. A szegények nyernek mennyországot.

„Jaj nektek gazdagok — mondja Jézus — mert szegények lesztetek, pokolra vettettek, hol lészen sirás, jajgatás“ stb.

„Ne gőgösködjél úgy gazdag úr — mondja Petőfi —
Azért, hogy most oly jó dolgod van,

¹⁾ Luk. 18, 16. s köv.

²⁾ „αὐτὸς νομιζοῦσθαι οὐ πεινῆτες τῶν θεῶν.“

Majd e szegény magasabbról néz le,
Ha ő a menyben lesz s te a pokolban.“

„Ne féljetez szegény jó emberek,
Jön rátok is még boldogabb idő,
Ha mult s jelen nem a tiétek is,
Tiétek lesz a végtelen jövő.“

„A nagy urak csak a mulandóság pásztortüzei; a szegény költők kis csillagok, de tovább tartanak, s vigasztalja önmagát is: Sebj! — Annál fényesebb jövődöm, minél rutabb jelenem.“

Az ilyen demokratikus hang meg van már az ó-szövetségi könyvekben is, és hangosan menydörög, Amos, Ésaiás, a zsoltárokban s főleg Enokh könyvében.

Nem egyéb ez, mint a fel és alá ellentétnek világra szóló philosophiája. Csak úgy vagyunk Petőfiként, „mint a fa, mely virágzik és elvirul, — mint a hullám, mely dagad, aztán lesimul, — mint a kő, melyet felhajitunk, aztán lehull, — mint a vándor, ki hegyre mász, s aztán leballag, fel és alá!“

E hullámmászon keresztül kell menni mindennek és mindenkinek. Egyik életben a hullámnak csak egyik oldala van, s hogy mindkét oldalát bejárjuk, szükséges egy második élet.

S ha már a jelen életben a teljes egyenlőséget el nem érjük, minthogy el sem érhetjük: a jelen és jövő élet viszonyában állítja azt fel Jézus az ő szellemtársaival. Azt az erős hitet vallja Jézus, hogy a jövő élet teljesen ellentétben áll a jelennel; azért mennek a boldogok pokolra s a boldogtalanok a mennyországba.¹⁾

Legyen legalább ez a hit vigasztalója a nyomorultaknak. —

Renán szerint²⁾ maga Jézus is osztozott korának ábrándos hitében, hogy a jók testestől, lelkestől fognak holtok után terített asztal mellett ülni egy fényes teremben; a rosszak pedig kegyetlen tűzkinokat szenvednek. Képzelik pedig ezt a jövő országot Jeruzsálemtől nyugatra egy völgyben. A tüzpokol közepében van a jóknak háza stb.

Alig hihető azonban, hogy felvilágosult ne volt volna, hogy ne csupán képletesen értette volna az efféléket is, mint egyebet, hogy az effélékkel is ne csupán a boldogító hitet nyújtotta volna gyógyszerül. Hiszen folytonosan tőle idézzük képes beszédeinek voltára, hogy a test vagy betű nem sokat ér, lélek az, a mi megelevenít.

¹⁾ Luk. 16, 19—26. a szegény Lázár és a gazdag társalgása a tulvilágon.

²⁾ Renán. 257—258. l.

Meg aztán nem a sötét völgyre nézett ő; magasabban járt tekintete — az ég felhői felé.

Petőfi erre így tépelődik: „Vajjon Sokrates és hóhéra egy helyre mentek (holtok után)? oh lehetetlen. És hátha... hátha... Miért nem láthatni a más világba?”

Általában a lélek halhatatlanságában már biztosabb igen felé hajlik e kételkedésében:

„Szeretője-e vajjon a testnek a lélek?

... S együtt enyésznek?

— Vagy csak barátja

S elhordja magát

Midőn amazt pusztulni látja?”

Más helyen határozottan állítja, hogy „Halhatatlan a lélek, de más világba nem megy át, itt vándorol a földön — Cassiusban, pl. Tell Vilmosban és ő benne.”

Nem lehet, hogy másképpen értette Jézus is, csakhogy kénytelen, mint minden költő, tárgyiasan beszélni, mert ők dolgoznak legidealistikusabb, legelvontabb fogalmakkal s ezeket a legtárgyiasabb köntösbe öltöztetik, azért is, hogy jobban megértsék mások, de meg azért is, mert ők úgy szeretik jobban. S csinálhatott egy visio-féle elbeszélést Jézus, hogy miként társalog pl. egy szegény és egy gazdag túl a síron.¹⁾ Hiszen a visio egyszerűen kelléke a költészetnek. Petőfi-nél ezt olvassuk:

„Budán ne járjatok, ne járjatok éjjel,

Mert találkoztok a megöltek lelkével,

Hónok alatt tartják levágott fejöket,

Ugy nyögnek, úgy járják be a vesztőhelyet.

Kont s Hunyadi László fön Szt-György piacán

Tölti nyögve s bolyongva az éjszakát;

Martinovics pedig társával együtt

Éjféli tanyát ott lenn a Vérmezőn üt.”

Nem; azt nem hihette egyik sem, hogy testestől-lelkestől fognak a síron túl járkálni. Ez csupán költészetöknek volt egy szép tárgya. A lélek halhatatlanságát azonban hitték, és ezt szép tudománnyal tanították s a jövő élet dicsőségében annyira elmerültek, hogy a jelen boldogtalanságában és a vértanui halál elméletében csaknem kéjelegtek s keresve keresték a sanyaruságot és fájdalmat. „Boldogok, a kik szenvednek és sanyargattatnak — mondja J. —

¹⁾ Luk. 16, 19—26.

mert ők megvigasztaltatnak.“ „Áldjátok azokat, kik titeket átkoznak“ stb.¹⁾ Ekkor volt valódi megváltói szerepében. Lelkesedésének magas, csaknem ijesztő fokáig jut el, midőn nemcsak gazdagságáról mondat le mindenkit a jövő élet boldogságáért, hanem azt ajánlja, hogy hagyják el az apát, anyát, testvéreket, hagyják ott a holtat is temetetlenül, vessenek meg mindent az eszmeért és kövessék őt.²⁾ Ekkor azt is hitték, hogy elméje megzavarodott. Pedig Petőfi a nélkül, hogy eszelősködnék, végig követi őt elméletben és testben:

„Hisz a költő, ha a legfájóbb hangot adja, akkor a legboldergabb.“ Igy szól. Továbbá „Oly dicső kín és gyönyör között elvérzeni!“

Többször czéloz egyenesen a Jézus keresztfájára bizonyos fajú irigységgel, mint Temistokles Miltiadesre; „ha az emberiség boldogságáért oly dicsőn, oly szentül halok meg — így szól — elkészítem saját kezemmel a keresztfát, a melyre fölfeszítetem.“ S végre nem késett eszméiért síkra szállni s miként Jézus elhagyá szülőit, ő is elhagyá „szép ifju hitvesét.“

Megtörténik azonban, hogy még a Megváltó Jézust is elhagyja olykor-olykor béketűrése. Lehetek kellemetlen percei. Bizonyítják ezt némelykor szenvedélyesebb kifejezései: „Ugyan mit háborogtok?“ — „Ugyan még meddig leszek veletek? — A sok utazás alatt talán vendégszeretet hiányára is talált, vagy éppen az üldözés szakában lehetett s nem fojthatta magába e kifejezést; „a rókáknak vagyon barlangjok s az ember fiának nincs hová fejét lehajtania.“ Petőfinek már hosszabb idők jut pessimismusára s ő éppen nem fojtja magába a fájdalmat:

„Hideg ellen a tél a folyókat jéggel,
A földet hóval leplezé el,
Csupán némely embernek kell
Öltözetlenül bujdosnia . . .
Tehát a természetnek
Az ember a legmostohább fia?“

Jézus megváltói szerepének közepett, mikor már nem is várónok, meghatólag támad fel benne mégis az ember s nem sokkal a katasztrófa előtt leplezetlenül kimondja: „szomorú az én lelkem haláláig.“ De hamar legyőzi ezt s visszanyeri hivatásának erejét. E hullámzó hangulaton átmegy Petőfi is, nagy erővel csapva át az optimismusba.

¹⁾ Luk. 6., 22. s köv. vv.

²⁾ Luk. 14., 26.

De visszatérve ez általánosabb eszméktől, tekintsük meg még néhány találó hasonlataikat, a szorosabb értelemben vett hasonlatokban gazdag alanyi költészetöknek fénypontját.

Jézus szabad ég alatt tanított, úton, útfélen, erdőn, mezőn, a hegyen, a tóparton, a természet kebelén, hol a lég tiszta és átlátszó. Szabadon, korlátlanul szállt tekintete fel a felhőkig, s a csillagos égre. S valamire szállt tekintete, minden tárgy egy eszmét, egy hasonlatot adott: a mező virága bájta, a kőszikla, a hegy, a tenger háborgása erőt és méltóságot, a felleg és az ég magassága mystikus rajongást.

Mint a mezők virága, úgy elbájol tudománya, melylyel vallását megalapítja. Kősziklán építi fel az ő anyaszentegyházát, miközben az élet tengerén, ennek viharában: az árulók és hozsánna kiáltók között egykedvűen, nyugodtan jár s a tanítványok felzúdulását, a tenger háborgását kenetteljes parancsszavával lecsendesíti; de eljön az idő, mikor a vallás alapítót megölik, ekkor a kősziklán épült ház is inogni kezd fundamentomostól együtt, a hegy megröndül, földindulás lesz s az egeknek hatalmasságai megindulnak, a templom kárpitja meghasad, a nap elhomályosodik, sötétség lesz; de majd eljön ő az égnek felhőiben — villámlás és mennydörgés között — fényvel, hatalommal és dicsőséggel.¹⁾ Renán azt mondja: „Bocsássuk meg neki ez üres reményét.“ Szerintünk éppen nem üres remény.

Keresetlen költői hasonlatok az alanyi költészet magaslatán, méltók ő hozzá, ő maga az az erős kőszikla és a hatalmas hegy; ő a templom, eszméinek istenségeivel telt templom, halála s tudományának ideig-óráig való megbukása a gyászos sötétség; ő az ábrándos felhő, eszméinek mennydörgésével és gyújtó villámlásaival; ő a fénylő nap, eszméinek világitó, éltető és tisztító sugaraival.

Mindezeket a hasonlatokat meg lehet találni bőven a Petőfi könyvében is: az őstermészet erős nyilvánulásai nagyon jól illenek hozzája is. Felette szereti ő is a természetet, sokat bolyong benne, s mintegy vele egygyé válva létezik; annak minden változását átéli,

¹⁾ Luk. 21, 11. 26. 27. Máté 24, 27. 29. „Mert miként a villámlás kijő napkeletről és megtetszik napnyugatra is, úgy lesz az emberfiának eljövetele is. Mindjárt pedig azoknak a napoknak nyomorúságok után a nap meghomályosodik, a hold nem fénylik, a csillagok lehullanak az égről és az egeknek hatalmasságai megháborodnak. Akkor meglátják az embernek fiát eljöni az égnek hatalmas nagy hatalommal és dicsőséggel.“ Luk. 17, 24. „Miképpen a fénylő villámlás az ég alatt való egyik tartományból a más tartományba fénylik, azonképpen lesz az embernek fia is az ő napján.“

„mely mindig mindegyre változik, mégis folyvást az egykori,“ ő a bércz patakja s a róna folyója, ő a szelid szellő s a haragos vihar, a „mely egyszer álomba ringatja a mezők fűszálait, máskor ősi tölgyeket szakít.“ Ő a kőszirt, mit a hegyről a völgybe eget földet rázó menydörgés dönt le. S mikor Jézus az „ég felhőivel“ nagy viharban jó, ¹⁾ ő is hasonlót tesz:

„Felhő alakjában lelkem átöltözik,
S ugy száll a hon felett nyugattól keletig
Sötéten, csendesen.“ . . .

„Ha volna menyköve (lelkének), mint van a felhőnek, csapástól sokan hevernének,“ kik az életet meg nem érdemlik. Itt még mintha szelidebb volna, mint Jézus.

Különösen a felhő gadag ere az ő költészetének, szemléletének bő táplálékot ad. Azért szereti annyira, mert lelkével rokon: vannak könnyüi és villámai.

Luk. 12, 54—56 verseiben így szól Jézus a sokasághoz egy gyönyörű hasonlattal, mely bizonyítja jövendölése alapját: „mikor látjátok napnyugatról, hogy felhő támad, azt mondjátok: záporosó jó és ugy leszen. Mikor halljátok fúni a déli szelet, azt mondjátok, hévség leszen, és ugy leszen. Ime az égnek, földnek ábrázatjáról ítéletet tudtok tenni s az időről nem tudtok itélni.“ Hiszen nem is lehet várni, hogy a tömeg tudjon ugy jövendölni, mint ő, ki magában mint reformatorban jól felismervén a cikázó villámot, a terhes felleget, hogy ne tudná jövendölni, hogy záporosó lesz a lelkek mezején, mely viharként már is rombol, azután újít, termékenyít és éltet.

A jövendölt világ vége beteljesült, noha Renán azt mondja, nem ugy a mint Jézus hitte. Én azt tartom, hogy szörnyebb dolgokat Jézus sem gondolt, mint a mik történtek. Akár fizikai, akár morális világot, akár együtt véve gondolta mint a kettőt, mindenképpen beteljesült, mert a régi naivok világ alatt csak saját hazájukat értettek (orbis terrarum) s ez csakugyan elpusztult, de ő inkább az erkölcsi és szellemi világot értette, mely romba dől s az ő vallás eszménye fog uralkodni. Egyszerű, tiszta világos kép, költői sallanggal is felékesítve, miként dul a természet eleme. Ennél sokkal nehezebb és érthetlenebb Petőfinek e képe: „a világ vassarkai közül meg fognak ingani, s ha pusztit mind a négy elem s én vérbe mártott lantomat majd véres kezekkel pengetem.“ Nincsen elég

¹⁾ Márk. 14, 62.

alapja, mégis megértjük, s nem lesz belőle mythologia. Nem, mert „több csudát elhiszünk az ó, mint az új korból“ — mondja Lecky „A felvilágosodás“ I. könyvében: — „a képzelődés sugara megtörik s zavart képet kapunk. Keletkeztek csodák régen, mert az ésszerűség gyenge volt; most nagy a rationalismus, de a távol ködében a csodáknak tartott dolgok képei nem tisztulhatnak meg.“ Nos ezenkívül még pl. miért enyészett el a későbbi boszorkányság hite? mert csak apró emberek képzelődései valának, míg a Krisztus nevével kapcsolatos csodák egyetlen colossális alaknak világra szóló munkálkodásával vannak összeforrvá, magas eszmékkel vannak összekötve s a katholicismus szerint nem lehet letépni a képzelődésnek egy sallangját is, hogy kárt ne szenvedjen egész öltözete a kereszténységnek. Ugy van! nem szabad letépni. Csakhogy ismerjük el a sallangot sallangnak és ne tartsuk a sallangot ruhának és ne csináljunk a költészetből csodát. Sem nem csoda, sem nem valóság az, hanem a kettő között igaz nevén: költészet. „És támada a vizen nagy szélvész — és megdorgálá a szelet és a viznek habjait és megszűnének és lőn csendesség! ¹⁾ Mondjuk, hogy ez nem allegoria, hogy nem az élet tengerén miveli ezt a tanítványok felháborodásának lecsendesítésével. Akkor is helyén keletkezett ez a beszéd. Mondják, hogy Orpheus dalával megindította a köveket és az erdő fáit, s Jézus mondá egyszer, hogy ha a nép nem kiáltaná is neki a hozsánát, a kövek kiáltanák. Petőfi szerint a költő „Megpendítette hurjait menydörgő éjben egykoron s a menydörgésnek ágyuja elszenvedült a hangokon, — s mely a vihart elaltatá és földeríté az eget, elandalító hurjain az ének újra zenegett.“ Más helyen: „A mely föld pusztulóban, haldokló félben van, a melynek már nem használ sem eső, sem napsugár: az a költő könyhullatásitól s mosolygásától újra felvirul.“ Továbbá: „Ábrándos dalt pengetek . . . s hallatára a menyből leszállnak a csillagok, hogy közelebb legyenek s a hold kilép a tengerből és figyelmez“. Igen a természet figyel a költő szavára, engedelmeskedik neki, mert szereti őt, minthogy ő is szerettetik tőle. Szavára, vagy dalára mosolyog a virág, tánczra kelnek a fák és a napsugarak, fénylőbbek a csillagok, jobban ragyog a nap, elandalodva figyel a hold s lesimul a tenger vize . . . s dalnokuk halálán pedig busulnak a virágok, lehull a csillag az égről, elhomályosodik a nap s „az egeknek hatalmasságai megháborodnak, gyászolják testvéröket, nincs a ki már szeresse őket. Caesar halálakor is megrendülnek az Alpok.

¹⁾ Luk. 7, 24.

A költő haláláról azt mondja Scott Walter:

„Oh ne nevesd ki, — mert valóság!
 Ha költő hal meg: az ünnepi
 Természet siratván dalosát,
 Nagy gyászpompával temeti.
 Mély barlang, bérczok megriad,
 Jajgatva a dalnok miatt,
 Kristály patakot sir a domb,
 Balzsam harmatot fű, fa, lomb.
 Kedvencz völgyén sóhaj fut át,
 Vén tölgye nyögő viszhangot ad.
 S az ér mond gyors hulláminak:
 Hogy sirján gyászdalt bújjanak.
 Nem mintha a lelketlen tárgy talán
 Érezne halandók ravatalán,
 De erdő, szikla, völgy, berek,
 A zok jajjával kesereg,
 Kiket, bár testök elhala,
 Föntartott a költő dala,
 S emlékök, hunytán a dalosnak
 Most második halálba roskad.“

A természet hatalmas jelenségei közül sokat foglalkozik Jézus és Petőfi is, — mint említém a felhővel, — a viharral. A szentlélek is a szelek szárnyán jön el, mely nem tudni honnan jön, hová megy,¹⁾ kevesebbet a csillaggal, alanyiságok belévegyítésével; Jézushoz talán ezt csakis a monda vitte be, hogy „származék csillag Jákobból“ és ez Jézus lett, születésekor meg is jelent az égen és halálával lehullott az égről, mely monda a mai napig is meg van a népköltészetben: „Lehullsz egemről fényes csillagom“ Petőfi. Sokkal méltóságosabb tárgyak a nap. Jól sejtették azt régebben a mythologia költői természettani tudományok nélkül is, hogy a nap a központ, a legnagyobb, a legfontosabb tényezője az életnek, a legfelségesebb valami, onnan jön az élet és világosság, s mindenik valamire való istenöket a nappal hozták összeköttetésbe. Petőfinek eleme a tűz és a nap; ha magáról beszél szóba sem áll a holddal: „Megtetesülése te érzeteimnek, magas fényes hő napsugár. Mi hűsége-két szerető! ki mondja meg: én melegülök-e tőle, vagy szivemtől melegszik ő?!!“

¹⁾ Ján. 3, 8.

„Hogy ha földobnám az égre szívemet, melegitené a világot nap helyett.“ Ha meghalok nem láthatom, —

„De szabad a holtnak egy óra naponként,
S én arra kérem Istenem:
Éjfél idején legyen zárva koporsóm
S nyiljon meg az délben nekem!“

Mindenesetre a legszebb anyagot adja a költéshez a természetnek emez ős ereje.

Meg kell vallanunk azonban, hogy ez keleties, őskori, primitív költészet, s annyiival inkább tán valódibb, bájolóbb költészet; kevesebb szükség van a reflectáló tehetségre; itt a képzelem hamar megtalálja s utoléri tárgyát; nagyban elősegítik a képzelmet a tárgyaknak már külső hasonlatosságai, melyek élénken megragadóak.

Van azonban a költőknek oly tropusok, melyhez inkább az észnek kell hozzászólnia, melyben nem a külső, hanem a belső hasonlatosságokat kell keresni és lehet feltalálni. Oly élettelen tárgygyal foglalkoznak, melylyel csak a hozzákötött eszméknél fogva vannak rokonságban; az ily hasonlat nem oly tündéries, de mély és magasztos, és nyugati vagy bölcselmi költészetnek nevezhetjük. A templom nem hasonlatos az emberhez, de a hozzákötött határtalan eszmék láncolatánál fogva lehetséges. A legszentebb eszmék vannak hozzácsatolva. — Jézus és Petőfi merészkednek magokat a templomhoz hasonlítani. Jézus halálakor a „templom kárpítja meg-reped“, mintha homlokára czélozna. „Elrontom — így szól — e kézzel csinált templomot s harmadnapra mást építek, mely kéznélkül csináltatott.“¹⁾

Első tekintetre csak a régi és új vallás viszonyát vesszük észre, de egyuttal ő maga is az a templom, melyben az új vallást prédikálni fogják. A régi törvények vallása és az új szeretet vallása között, a régi próféták és ő közte annyi a különbség, mint az anyag és szellem között; az ő idealitikus temploma nem kézzel és nem kövekből van rakva. Más helyen így mondja: „Rontsátok el a templomot s én harmadnapra felépítem azt.“²⁾

János evangelista hozzáteszi: „Ő pedig szól vala az ő testének templomáról.“ Magyarázat nélkül is csak így lehetne érteni. Petőfinél így van:

„Szentegyház keblem belseje, oltára képed (a haza képe), Te

¹⁾ Márk. 14, 58.

²⁾ Ján. 2, 19—21.

állj, s ha kell, a templomot eldöntöm érted.“ --- És eldöntötte, mi-képpen Jézus cselekedett. Nem ígérte, hogy mást épít. Hiszen meg volt már építve mind a kettő a lerombolandónak leromboltatása előtt. Csakhogy azokat nem kézzel csinálták.

Találunk hasonló tropusokat a betegségek gyógyításánál is. E gyógyításokat Jézusnál mind testi betegségekre vonatkoztatják, s s gyógyításai mint nagy hatalmi csudák szerepelnek. Gyógyíthatott testi betegségeket is, úgy anyagi szerrel, mint vigasztaló szóval. Még testi fájdalmakat is enyhít a vigasztaló szó s egy mosoly, egy reménysugár, mely sohasem esik hiába. Azonban Jézus ennél magasabb rendű gyógyításokat tett. A lelki beteget, a tudatlanokat gyógyította, a vakon szülötteknek — a pogányoknak adta meg szemök világát, s az erkölcsi halottakat támasztja vala fel. De legyünk igazságosak e nagyszerű hasonlatok urai iránt. Meg vannak ezeknek magvai már az ó-szövetségben. Esaiásnál pl. a messiás eljövetelekor „vakok szemei megnyílnak és a süketeknek fülei megnyitvatnak, a sánta ugrál, mint a szarvas, és a némának nyelve énekel.“¹⁾ Ilyen kifejezésekből lesz később a csuda.

A csudák három uton keletkezhetnek²⁾: ótestamentomi mondák alapján mythologiai homályban, s nem tudják a burkot levetni, részint tudatos symbolikus kifejezések nem értéséből. Mindkettő a poésis világába tartozik. De keletkezhetnek tiszta, egyenes beszédből is, idővel jelképes, költői, vagy csudabeszédek, mert a nyelv alaki változásokon megy át, a fogalmak nevei megváltoznak.

Bizonyítja ezt a bélpoklosok gyógyításának története. Mi bélpoklosság alatt most valami hasfájdalmat, bélgyuladást s több efféle szervi romlottságot képzelünk. De régebben pl. még a mi magyar nyelvünkben is az ember összes belső részeit egy névvel (joh, jonho) nevezték³⁾ s értették alatta legfőképpen a legnemesebb részt: a szívet, valamint a zsidók is a hitvány embert, főleg a törvény megszegőjét s az erkölcstelent tekintették bélpoklosnak, a mai fogalmak szerint szívoklosnak.

Sokféle betegség lehetett ugyan ez a szívoklosság. A régi időben e kedélyizgatott népnél nagy szerepet visznek a démonok, az ördögök. Sok különöz, örült, hypocondrikus és rajongó volt akkor.⁴⁾

Psellus Mihály a 11. század vége felé írta a „Démonok mű-

¹⁾ Esaiás. 35, 5—6.

²⁾ I. Simén evang. cs.

³⁾ „Megjuhászodik“. Aranyánál helyesebben: „johádzik.“

⁴⁾ Lecky: „A felvilágosodás“. I. 67.

ködéséről“ szóló párbeszédet; az új plátói tannak a szellemek hierarchiájáról való fejtegetése ez; de mutatja kora gondolkodását. Azt állítja, hogy a világ tele volt demonokkal, melyek az emberek között gyakran megjelentek s jelenlétöket különféle módokon nyilvánították. Bölcsészeti rendszerré akarta feldolgozni. Alaptantételül azt teszi, hogy minden démonnak teste van. Ez amaz orthodox tannak szükséges következménye, mely szerint tűzkinokat szenvednek. (Ez ellen szt. Vazul erősen harczolt.) De az ők testök nem oly változhatatlan formájú, mint az embereké és állatoké, hanem sűrű finom anyagból áll, mint a felhő, alakját változtathatja, s így minden nyíláson behatolhat. Azok a borzasztó kinok, melyeket büntetési helyökön kell szenvedniök, nagyon fogékonyakká tette őket a fájdalom iránt, és ezért folyvást mérsékelt és kissé nedves meleget keresnek, hogy fájdalmaikat enyhítsék. Innen magyarázható, hogy oly gyakran bujnak emberekbe és állatokba. Ugy látszik, hogy az ördögösség igen gyakran fordult elé s az örültséget rendesen annak következményéül tekintették. Psellus azt is említi, hogy némely orvos kivételt képezett ez uralkodó nézetben, természeti törvénynek tulajdonítván azt, a mit a tömeg szellemi oknak tartott, de elítéli az orvosokat, mint a kiknél nagyon közönséges dolog a materialismus — és tévednek vele. Ilyen hypocondrát is gyógyított Jézus és gyógyíthat minden okos ember, legyen az orvos, vagy pap. De nem következik, hogy a gyógyító is abban a nézetben legyen, mint a beteg; sőt éppen mert gyógyító, másképpen fogja fel a betegséget s annak okát, mint a beteg.

Ha azt hisszük, hogy Jézus is egy nézetben volt a betegekkel, akkor őt is oly esztelennek és hátramaradottnak tartjuk, mint korát. Legyen azonban ez akárhogy: Ez esztelenek gyógyításánál sokkal fontosabb nála az erkölcstelenek gyógyítása s a rájuk mondott sujtó hasonlata: „Jaj nektek képmutató farizeusok! Olyanok vagytok, mint a festett koporsók, melyek kívül ugyan szépek, de belől rakvák holtaknak tetemeivel és minden undoksággal.“¹⁾ A kép alakjának hasonlóságáért tekintsük meg Petőfinek e tételét: „Kívül a siron nyilik a virág, s belől a sirban féreg és halott van,“ a tettettett öröm és bú kifejezésére. De egészen a Jézushoz hasonló tartalommal is van egy szava a bélpoklosokhoz: „Ti fekélyek a hazának testén! mit mondjak felőletek?“

Több apróbb és nagyobb rokon eszmét, hasonlatot és kifejezést lehet tőlök idézni, melyek utánzást sejtetnének: ugyanazon dolgot

¹⁾ Máté 23, 27. Luk. 11, 14.

ugyanazon szókkal fejezik ki, pl. a férj és feleség viszonyáról Jézus így szól: „a mit Isten egybeszerkesztett, azt ember el ne válaszsza.“¹⁾ Petőfi így: „Isten kötötte össze lelkeinket, ember nem képes elválasztani.“ Ez eszmét Cicerónál is megtalálhatjuk.

Utánzást sejtjenék, ha nem tudnók, hogy az emberi eszmét nemcsak könyvek és személyi oktatás útján nyerjük. Jézus nem halotta talán Budhának, Zorvásternek, Plátónak vagy Sokratesnek nevét sem. Tudjuk pedig továbbá, hogy Castelár szerint „a próféták nemcsak Judaeában irtak s nemcsak az Eufrátes és Jordán vizeiből ittak. Az egyiptomi pap épp úgy, mint a babyloni magus vagy a persa dualista egyaránt hozzájárultak a zsidó eszmék képződéséhez. Az eszme nem ismer sem nemzetet, sem felekezetet, sem egyházat: a pagodáról a gulára, a guláról a zsinagógára, a zsinagógáról a királyi lakra, a királyi lakról a székesegyházra, a székesegyházról az egyetemre, az egyetemről a parlamentre száll gyorsaságával a villámnak, mely viszhangzik, világít, gyújt és tisztít. A kereszténységet épp úgy előkészítették Plató párbeszédei, mint Esaiás versei. Minden emberi fajnak meg van a maga része az általános revelatióban. A messianismus nem volt kizárólag a héber, hanem az általános reménység tárgya. Vergil az ő pásztordalaiban akkor hirdette az emberiség általános megváltását, mikor Ker. János vad bogyóval táplálkozva s bünbánó szőrruhába öltözködve esengett a pusztában az után.

Athén az ő művészetével, Róma jogával, Alexandria tudományával épp úgy hozzájárultak a keresztény revelatióhoz, mint Jeruzsálem az ő istenével.

Az emberi szellem olyan, mint a mindenség, és mint az Isten mindenütt van!“

Bátran idecsatolhatjuk mi is az evangeliumhoz a renaissancét, a bölcsészetet és a forradalmat; idecsatolhatjuk a költőktől megénekelte szeretetet, melyből a többi keresztény eszme is származott: a szabadság, egyenlőség, testvériség és igazság, melyeket maga a forradalom fejtett ki s hozott felszínre.

A mit a forradalmak később kifejtettek, az a szeretet indította volt világgá a Jézus vallását.

A vallás kezdete a félelem. Minden kezdetleges vallásnál, bármilyen polytheistikus színezetű volt is az, bárminő tárgy előtt borultak is le az emberek, egy isten volt, a mit imádtak: a Rosz. E vallás önző és hálanelküli volt. A természet megrendítő nyilvánulásaitól (dörgés, villámlás) félték, s általában a mi bajt, veszedelmet,

¹⁾ Márk. 10, 9.

szerencsétlenséget szerzett, vagy szerezhett volna, attól félték, azt tisztelték, imádták. Félelem és tisztelet egy fogalom volt, éppen úgy, mint ördög és isten, a tisztelet tárgya. Később jutottak el a hála eszméjéhez, hogy a rossz vagy az ördög mellett van egy jó isten is, kit kérni kell, s hálát adni neki. Ez a dualizmus — a persáknál és ősmagyaroknál. A zsidóknál is egy istenről van szó, de az a sok apró ördög felér egy Arihman vagy Armány istennel. Jézus emelte teljes és egyedüli hatalommá a jó szellemet, állította fel az egy Isten eszméjét, mind haláláig úzvén, kergetvén az ördögöt le az égről s ki az emberek lelkéből. Ez az ördögüzés, ez a magasztos tudománya a felvilágosultság mellett alapszik legfőképpen a szereteten, vagyis azon az optimismuson, mely nála az isten eszméjével van kapcsolatban. Azt akarja, hogy a jó Isten győzedelmeskedjék az ármányon.

Ez a mély szeretet van nála az emberiséggel szemben is. Nem elég felebarátainkat szeretni — mondja Jézus — „szeressétek ellenségeiteket is:“ mert a bűnösök is szeretik azokat, kik őket szeretik; micsoda különbség lesz hát köztetek. ¹⁾ Továbbá: ha csak a megparancsolt dolgot cselekedjük, haszontalan szolgál vagyunk. ²⁾ Petőfinél ez így van: „A legrosszabb rabszolga is kész fáradni, hogy ha megfizetnek érte.“ — munkámért mi lesz a díj, vagy lesz-e díjam, nem kérdezem, — nagy jutalmam lesz azt látni, hogy embertársaim rabokból újra emberek levének, mert én őket, bár vétkesek, vétkökben is felette szeretem. Ezért a vétkes népért imádkozott Jézus is a kereszten.

Optimistikus eszmékért, hogy az emberi nem célja felé közeledjék, készek a pessimistikus életre s asketa módra készítik el csaknem saját kezökkel a keresztfát, a melyre fölfeszítettnek.

Ezt ők könnyebben is tehetik, mint mások, mert jól tudják, hogy lelkök így is, úgy is élni fog, a test pedig nem sokat ér ideig-óráig való tartóssága miatt. Hogy a nagy lélek pedig meddig él, azt egy nagyított kifejezésben adja tudunkra Jézus: „Az ég és föld elmulnak, az én beszédim pedig semmiképen el nem muluak.“ ³⁾

E kifejezést vehetjük egyszerűen a népköltészetben nagyon szokásos nagyításnak (hyperbolé) mely oly naiv, mégis oly fenséges, belé lehelvén költői hangulatát; vagy érthette ő a már említett akkori hit szerint az ég és a föld szók alatt akár csak a saját hazájának

¹⁾ Luk. 6, 32. sk. 17, 18.

²⁾ Apostol 3.

³⁾ Márk 13, 31.

egét és földjét; akár az ő eszméje szerint a régi világ egét és földjét, melyeknek elmúltával az általa alapított s megalakulandó vallás új világában el nem mulnak az ő beszédjei; vagy pedig az e tekintetben talán még idealistikusabb Petőfi phantasiájával akar versenyezni s naprendszerünkön túl alkot egy új világot képzetének mindenhatósága...

Néhány kifejezésöknek s eszméjöknek egymásmellé állítása után megjegyezhetjük még azt a szellemi rokonságot, mely lenni szokott általában az alanyi költőkben és reformatorokban, s mely kettőjük-nél különösen kidomborodik.

Jézus a megkisértés után, hosszas idői tanulás, elmélkedés után ezzel kezdi meg pályáját: „Térjete meg, mert elközelített a menyeknek országa.“ Nyíltan bevallja magát nagy átalakítónak. Minden reformátorban ilyen magas hangon nyilatkozó büszke szellem van. Ilyennek kell lenni, ha maga sem bizik saját erejében, ki bizzék. Erős önérzete, hite ellenvetést nem tűr. Ilyenkor szenvedélyes hangon nyilatkozik: Félre kislelkűek! Maga szerepében elfogult. Helyes vagy nem helyes pd. a szerep, melyet végig küzd, azt megítélni nem az ő dolga, az időre bizza. „Az idő igaz s ledönti a mi nem az.“ Ő maga nem argumental az észszel, mégis meg van győződve, erős hitérzete győzi meg: szívével gondolkozik s ez hajthatatlanabb, mint más meggyőződés.

„Az idő igaz, s ledönti a mi nem az.“ „A római nép mosolygó istenei — Castelar szavaival — mind elenyésznek egy eszme lehetőségére“ (a Jézuséra). Petőfi szerint pd. „Régi szentek mind elestek, földult szobraik kövéből új, dicső szentegyház épül.“ Csak úgy van a szellemi világban is, mint az anyagiban: a vén épület jó fáját még használjuk az új épülethez, de az elkorhadtat bizony menthetlenül eldobjuk. Mi eldobni való van Jézusból? Nem sok, talán semmi mert eszméi sok águak, valamint sok az élet árnyalata s az emberi szellem nyilvánulása. Ki-ki válassza ki a magáét.

De ne állítsuk fel a kettős tételt: vagy istenségének megcsöknyösödött bámulására, vagy embervoltának közönséges számbavételére. Nem két ellentétes bíró ítélhet felőle. Kimerithetlen, gazdagságát szellemi kincsének több kutató ész bányászhatja s többet vagy kevesebbet, de valamit bizonyára talál mindenik. Csak ne merészeljen senki tiszteletlenül nyulni a talált kincshez, mert megbántja a dicsőnek szellemét; sem pedig ne akarjon senki fáradtság nélkül bányarészes lenni, mert így hamisul hirdeti magát a roppant vagyon örökösének.

Tanulmányomat Renán szavainak értelmében azzal zárom be, hogy ha Jézus most közénk jönne, nem azokat ismerné el tanítványainak, kik őt tökéletesen be akarják szorítani a katekismus néhány megszokott mondatába, kik egyetlen kátéhoz ragaszkodnak, hanem azokat, a kik dolgoznak, gondolkoznak s az ő széleskörű gondolatait, tág eszméit magyarázzák, hogy őt tovább fejlesszék; mert az ő jelenvényei nem meghatározott hitcikkeek, hanem végtelen magyarázatokra alkalmas képek.

BORBÉLY GYÖRGY.

EGYHÁZI BESZÉD.

Márk. XIV. 8. „Ez, a mit tehetett. azt mivelte.“

„Ez, a mit tehetett, azt mivelte.“ És mégis mily kevés volt, a mit tett! Nézzetek e két alakra — Jézusra és a Bethaniai aszszonyra — s jegyezzétek meg az ellentétet. Itt van egyfelől a világ nagy reformatora, a kereszténység alapítója az örült vakhitőség kezei között. Rutul bánik vele s fenyegeti a földi elbizakodott hatalmasság. A tudós kicsúfolja, barátai eltávoznak, minden rokona elhagyja — azt az egyet kivéve, ki soha se szünik meg a föld legárvább gyermekéhez is ragaszkodni — az édes anyát. Ki van mondva rá, hogy gonosztevő; a kereszt fájdalma elkerülhetlenül előtte; nem található út, melyen azt becsülettel elkerülhetné. Nincsen ki megmenteni igyekeznék.

Ott van másfelől egy szegény, gyenge, névtelen nő; egy nő kevés befolyással s még kevesebb eszközzel kezében. Látköre korlátolt, aligha érti a fenforgó kérdéseket. Mit ért ő a bölcsészethez és theológiához, melyek az egyes vitatkozó csoportok figyelmét igénybe veszik az utczasarkokon? Ő nem tud tervelni Jézus megmentésére, nem tudja védeni; nem tud egy szót is szólani igazolására. Korlátolt levén ideje, ereje, módja, befolyása és tudománya, mit tehet e nő?

Szeretheti Jézust. Megajándékozhatja őt szívének legbensőbb érzetével. Hű lehet ama kifejezhetetlen vonzalomhoz, nemességhez melyet érez. Tudja, hogy a szelid megváltót gyűlölik; leolvassa a fájdalmat jóságos arczáról, felfedezi az elhagyatottságot gyöngéd tekintetében s pártjára áll. Bár kigunyolják Jézust, ő ragaszkodik hozzá; bár csúfolja a tömeg, ő sir érette. Elhozza a birtokában levő legdrágább kincset. Megnyitja a szelenczét, mely valószínűleg a saját temetségére való kenetet tartalmazá. Ezt ő mind teheti s milyen kevésnek látszik! E nő nem álmodik jövőendő hirről sem a maga, sem a Jézus számára; keveset tud cselekedete jelentőségéről. S úgy tetszik, mintha megérdemelné a környezők lenézését. Miért hát mégis Jézus helyeslő szavai? miért a történet megörökítése? Azért, mert

ő mindenét oda adta, a mije volt; mindent mondott, a mit tudott; szeretett teljes szívvel. Azért, mert „a mit tehetett, azt mivelte.“ Lehet-e ennél nagyobb dicséret?... Hol a hadvezér, idegen országok felfedezője; hol a tőkepénzes, ki előmozdította az ipart és kereskedést, ki otthont szerzett a segélytelenek, iskolákat alapított a tudatlanoknak; hol az államférfi, ki áldást hozott nemzetére; hol az emberbarát, ki megszabadította az elnyomottat; az erkölcszót, ki lelkeket mentett meg a bűnből, kiemelt sokakat a romlottságból; hol a próféta, ki lelkeket vezetett az ég felé s békét hozott a nyugtalan szívre; hol van csak egyetlen-egy is ezek közül, ki nagyobb dicséretet érdemelne, mint e bethaniai névtelen nő?... Ő megtette a mit tehetett, s ezek közül egy se tehetne többet. Mig e nő könnyei hullának az üldözött fejére; mig ujjai ott mozogtak a homlokon levő hajfűrtök között, melyekre nemsokára a tövis korona tétetett, addig ő ott ülhetett az idvezítő lábainál. Nehány perczig legalább egy helyen valának; egyenlő gyermekei az égi atyának. Ő, a mit tehetett, az mivelte.

„Ez, a mit tehetett, azt mivelte,“ E nem az alapige, hanem a beszéd maga. Alig szükség magyarázni. E szavak hallatára emelkedik a szív, alkalmazást talál az értelem, felismeri igazságát a lélek s kérdezi — mennyire vagyunk mi érdemesek a dicséretre, mely a Bethaniai nőnek adatott? Megteszünk-e mi mindent, a mit tehetünk, hogy védve legyen az igaz, s teljesítve a kötelesség? Megteszünk-e, mindent, a mit tehetünk, a száműzött és csüggedők vigasztalására? Megteszünk-e mindent, a mit tehetünk életünk emelésére, hivatásunk nemesbitésére? Megtesszük-e a mit tehetünk, hogy meg legyen állítva a romlottság áradása, a tékozlás folyama, melyek épp úgy körülvesznek minket ma, mint hajdan a Bethaniai nőt? E történet kutató kérdései hozzám is szólanak, vizsgálván azt a törekvésünket, melylyel ellent óhajtunk állani a durvaságnak, büszkeségnek és önhittségnek, melyek lesujtásával fenyegetik a gyengédséget, a nemes érzést és szeretetet hazánkban jelenleg épp úgy, mint régen Judeában.

Ifjak, a hozzátok szóló tanítás ma, e szavakban áll: „ez, a mit tehetett, azt mivelte.“ Hadd szóljanak hát ezek nektek arról a munkáról, melyet az ifjuság hamar eltűnő kedves éveiben tennetek kell. Tegyétek meg, a mit tehettek, hogy fejlődjenek ki bennetek a legnemesebb tehetségek. Tegyétek meg, a mit tehettek, hogy nyertek magasztos gondolatokat, igaz szeretetet, hogy legyen jellemes minden cselekedetetek. A kísértések körülvesznek, hogy szíveteket kimondhatatlan fájdalommal töltsék el; megtesztek-e hát mindent, a

mit tehettek, hogy a kísértéseknek ellent álljatok? Ne vágyjatok magatokra öltetni a divat aranyozott czikkeit, követni az önző élet himzett lobogóját, hanem kövessetek el mindent, hogy magasztos célja legyen élteteknek. Éltetek érettebb lesz, fejetek bölcsebb, megteszitek-e, a mit tehettek, hogy növekedjék szivetek is; gazdagabbá, forróbbá váljék szeretetek; vidámabbá, elhatározóbbá lelkiismeretek — Isten e legjobb ajándéka? Megteszitek-e, a mit tehettek a legnemesebb példák követésére, a legjobb cselekedetek véghezvitelére?

Ti anyák, kik szent befolyástok által egy szentté lett otthonról álmadoztok, melyben nem akarjátok látni a tékozló élet, érzéki vágyak amaz eltörpítő izgatottságát, mely veszélybe sodorja gyermekeketek — teszitek-e mindazt, a mit tehettek, hogy álmodtok meg legyen valósítva?

Atyák, teszitek-e, a mit tehettek, hogy gyermekeiteknek megbecsülhetetlen örökséget — nemes példát hagyjatok; feljegyzéseket egy tiszta életről; magasztos odaadást az igazsághoz, nyugodt, de soha el nem muló hűséget a lelkiismerethez?

A poklos Simon házában való jelenet a lázas százéveken keresztül nyugodt tanítással jó mindnyájunkhoz, az ifjuhoz, öreg, férfi és nőhez, kérdezvén: ha vajjon követjük-e mi oly hűen, mint e nő, legjobb érzetit; ha vajjon tesszük-e, a mit tehetünk, hogy bizonyosságot tegyünk a szeretet és türelem evangéliumáról, mely teljes hatalommal munkál azon, hogy szétüzessék a babona és előítélet azon fellege, mely a világ felett lebeg, teszünk-e csak annyit, hogy megtörjük a vakhit békóit, növeljük a szeretetet és jóakaratot e világon, hogy életünket vallássá és vallásunkat a szeretet és önfeláldozás életévé tegyük? Megnyitjuk-e a drága kenetek csak egy szelenczójét is teljes önfelédéssel az örökkévaló atya elnyomott és sértett gyermeke javára? Vagy legalább is törekedünk-e nézni felfelé és nem le, ki és nem be, nézni előre és nem hátra, hogy segédkezett nyujt-hassunk?...

Valamint régen, ugy most is, nem a kenyér, nem az öltözet, hanem az eszme, az igazság, a tisztaság az, melyekért az élet valódi küzdelme foly; a Bethaniai egyszerű nőt ott látjuk e magasztos küzdelemben és ő megtette, a mit tehetett. Teszünk-e mi annyit?...

Fájdalom, a szomorú igazság nem szorul bizonyításra. Kevés ember él a megszenteltetés és jóakarathoz bethaniai magaslatán. Őszintén meg kell vallanunk, hogy közülünk senki se teszi mindazt, a mit tehetne a magasztos dolgok érdekében. Igy önként jó az a kérdés: miért van hát ez így? E kérdésre két szerencsétlen, de általános feleletet találok

I. Alig gondoljuk, hogy megérdemli a fáradságot, oly kevés, a mit tehetünk,

II. Resteljük kísérletet tenni, félve az emberek kinevetésétől. Lássuk a feleleteket.

* * *

Először, alig gondoljuk, hogy megérdemli a fáradságot, oly kevés, a mit tehetünk. Kétkedünk, hogy valamit elvégezhetnénk. Kevés hitünk van cselekedetünk hatásában. Ez azért van, mert még mindig az anyag kötelékében állunk. Még mindig szolgálai vagyunk annak az érzésnek, hogy életünkben fontosabb az anyagi mennyiség, mint a szellemi minőség. Elfeledjük, hogy jellemünket nem a batározza meg, hogy mit, hanem az, hogy miképp cselekszünk. A mindenható nem kér tőlünk egyenlő bért jogunk és életünkért, mint a földi urak teszik azt néha. Ő csakis a reánk bízott talentumok hasznos felhasználását kívánja. Az ég adója nem fő, hanem arány szerinti. Nem az a szükséges, hogy alakilag egyenlő mértékben teljesítsünk mindent, hanem hogy nemes szeretet legyen a szívben, szolgálatra készség a kezekben. Valamint az anyagi, úgy a szellemi földművelésnél is nem az a fő, hogy mennyit, hanem, hogy miképp szántasz. E szabály nem kér ígéretet, de nem fogad el. mentséget se, de nincs is akkor szükség mentségre, mikor megtettél mindent, a mit tehetted. „Ha nem volnék oly szegény, volna több időm, erőm és pénzem!“ El e szavakkal! A Bethaniai nőtől jó a feddés: „ő, a mit tehetett, azt mivelte.“ Tégy te is annyit és hallgass el panaszaiddal. De azt mondod: „szeretném templomot, kórházakat építtetni; otthont alapítani a szomorkodóknak, ha ugyan tehetném.“ Bizony nem csinálnál te egyet se ezek közül, ha jelenben nincs könyved a szerencsétlen, reményed a remény nélküli számára, egy mosolyod vagy szavad a körülted levő bankodók és elhagyatottakért. De tegyük fel, alapítanál kórházakat, építenél otthonokat, aligha volna áldás azokon, mert ezek falain belül nem érzenék az áldozatkészség szelenczéből merített drága kenet illata. Csupán csak a megszentelt szívek cselekedete az, mi segíthet. Korunk jellemvonása: a nagyon is sok jótékony intézet alapítása s ezek akárháyszor csakis a szegények filléreiből épülnek, avagy a vagyonosak által önző céljaik elérése végett alapíttatnak, vannak intézetek, a melyekben a cément alig tartja össze a falakat annyira, mint az egyszerű vakolat; intézetek, melyekben nincs melegség, mely a tél hidege ellen védene, azt az egyet kivéve, mely a kályhából jó; avagy nincs hűsítő balzsam nyáron, mely a szív lázas verését csillapítaná, kivéve

az orvos gyógyszerét; vannak intézetek, melyekben nincs vallásos megszentelés, drága kenet, nincs akarat, hogy megtegyenek a kezek mindent, a mit tehetnek.

„Ha tudnék jól beszélni, volna elégséges tudományom, oh, mily örömet tennék tanubizonyságot hitemről! védelmezném a nemes eszméket, de . . . de . . .“

Ne, oh ne ejtsd ki e szót ajkadon, de!?! Ő, a mit tehetett, azt mivelte.“ A beszédbeli védelmezésnél van lehetőbb és hatalmasabb. Egy jó szív többet ér, mint bármily érvelés. A cselekedet több, mint a szó. Jellemet s nem okoskodást kell felmutatni az ég kapujánál. A jó magaviselet a legszebb vallástétel. „Ez, a mit tehetett, azt mivelte.“ Nagyobb ereje van e szabálynak, mint bármely hitcikknek; több üdvösség rejlik ebben, mint a nagy és szép szavakban.

Jézus e mondata arra tanít, hogy ne gondoljunk rosszat a szerető lélekről és a tettre kész szivről. A Bethaniai nő hatalmas nyílt titok; a kereset nélkül nyert hir semmi egyéb mint a világ öröm-adója annak az erőnek, melyet ez leginkább szeret. Ily szabály csak az isteni ihletés által jöhet. Mi nem hiszünk eléggé a jó lelkek messze kiterjedő hatalmában, erejében.

Pál apostol az evangelium kilátását tanulmányozván, szeretet nélküli világgal találkozott. A dolgok kedvezőtlenek valának. A legnagyobb mester, **m**int bűnös íteltetett halálra; itt van egyfelől a hatalmas Róma elterjedt vallásos közönyével; ott van másfelől Zsidóország üldöző vakhitűségével, féltékeny vakbuzgóságával. Pált magát, bár „tövissel testében,“ gyanus szemmel nézi a kisebbség, melyhez tartozott, mit tegyen hát ő? Fel tudott emelkedni arra a magaslatra, melyen állott a Bethaniai nő; felnyitotta azt a szelenczét, mely éltének az igaz ügyért való drága kenetét tartalmazá s így lehetővé tette a kereszténységet. De menjünk csak elébb egy lépéssel. Mily kevés volt a siker reménye, mily kedvezőtlen a kilátás az egyszerű ácsmester fiára nézve Galileában azt illetőleg, hogy ő tehetne valamit az erkölcs javítása, a vallás tisztítása érdekében! Mennyi kinevetés és megvetés várakozott reá, mennyi irigység és csalódás találta. De ő megtette, a mit tehetett. Megelőzte a szegény Bethaniai nőt és megszentelt szive teljességéből származtak a példabeszédek, a boldogságtan, az erkölcsi a r a n y s z a b á l y, a felséges uri-ima, belátó tehetsége a forrás mellett és a Kalvárián való diadalma. Megszenteltetéséből jött lelkének az a méltósága, mely arra vezetett százéveket, hogy őt Istennek tekintsék; abból jött az az alázatosság, mely arra vezette a gyengét és tudatlant, hogy bizalommal fogja

meg Jézus kezét, mint testvéreét. Mily hatalmas az emberi kebel, melynek minden ereje cselekvésre van szólítva, mely ráadta magát, hogy kövesse a Bethaniai nő példáját: „Ez, a mit tehetett, azt mivelte“.

De hagyjuk a példákat s gondoljunk arra egy kissé, hogy mi lett volna, ha Jézusnak a szent igékben kifejezett szavai olyanok füleibe esnek, kik nem emlékeztek volna meg azokról, s e lelkesítő történet nem mondatott volna el az egész világon e nőre való emlékezőképen? Mi lett volna, ha Pál el van feledve s ha a Jézus megfeszítőinek sikerült volna, a megindított szellemi mozgalmat elnyomni?!... Mindezek mellett is, vajjon nem lett volna-e e feljegyzés épen oly világos és tiszta, mint így? Nem töltötte volna-e Isten mindamellett is lelküket épen ugyanazon békével és áldással? Legalább is Isten előtt nem lett volna-e e szolgálat szent és a győzelem nagy?! E szabály bebizonyítására csak kevés példát hoztam fel, de az egyaránt igaz mindenütt. A tudomány nem biztosabb abban, hogy semmi testi el nem vesz, hanem folyvást növekedve, megyen minden a végtelen világegyetem határáig; mint bizonyosak vagyunk mi abban, hogy a szellem minden egyes mozzanata, mely a jó és igaz érdekében történik, tud diadalmaskodni az akadályokon, lefegyverzi az ellenfelet, legyőzi a megvetést és túléli a halált. A mi nagyszerű, a mi Isten él, megmarad. Mindaz, a mi az Istenben veszett el, megtalálható az Istenségben.

Mikép minden anyagi kép, melyre a nap sugarai valaha estek, le van fényképezve valahol a térben, épen úgy minden szives mosoly, mely felderíti a szenvedők arczát, vagy lecsendesíté az emberi szív viharait, átváltozik amaz örökkévaló világosság parányijává, mely sugárzóvá, fénylővé teszi a szellemi világegyetem egyes részét.

„Eltűntek ők, de bírom én itt keblemben.“

Isten nem pazarol. Kevéssé ismeri az Istent, ki úgy tekinti őt, mint a ki valamely tervszerűleg vezeti könyveit, melyekben a halandók dicsősége vagy elkárhozása egyes áldozati szertartástól vagy theologiai nézettől függ s a kinek könyvében a jótett, a nyájas mosoly és vidámitó szavak nincsenek bevezetve. Valamint a Bethaniai asszony, úgy a mi üdvösségünk is, melyre vágyunk, nem a hittől, hanem a hiveségtől függ. Nem a megmentő tervek, alakok elfogalása, melyek kívülről ajánlatnak, a fő, hanem a megmentő kegyelemhez való hiveség, mely belülről jó; nem is a hit elfogadása, hanem a szivesség gyakorlása a szükséges. Az idvesség példái, melyek a hiveségből származnak, nem keresendők főképp az egyházak névsorá-

ban, vagy azok között, kiket a predikátorok, mint megmentetteket, idvezülteket állitnak előnkbe, hanem az őszinte lelkek azon meg nem számlált milliói között, kik hiven elvégzik napi dolgaikat, teljesítik legközelebbi kötelességüket türelemmel s életükön keresztül megtartják szerető szívüket, bárha nem hagynak is más emlékjelt maguk után, mint egy világot, melyet kissé jobbá tettek életük által.

A Bethaniai nő törekvésünk szentegyházában szentté lesz. Apostola annak az evangéliumnak, mely a vallást megdicsőült erkölcsösséggé, az erkölcsöt megvalósított vallássá teszi, mely az életet s nem a hittételeket állítja oda a vallásos bizalom és testvériség tanubizonyosságaként. Csak egyedül a jellem a kegyesség tanubizonyossága; egyedül a becsület az üdvezítő, a megváltó; igazság az istennek ítélőszéke, és a szerető szellem az ő engesztelő kegyelme. A Bethaniai nő azt az evangéliumot, örömhirt hirdeti, hogy az embertársaidon való segítség: az Isten előtt való kedvesség; hogy a szivesség a vallásos kebel legjobb tanujele s hogy az ég kegyelme nem egyéb e földön, mint e földi erkölcsöknek a legmagasabb színre való emelése.

A hit, mely hitvesekké teszen, megnyugtat szerény törekvéseinkben. Az embernek, ki a táviró ezen a felén ül s ujjaival átadja az izenetet a villamos erekbe, nem szükség megállva kérdeznie: ha vajjon az eléri-e rendeltetési helyét; nem szükség találgatnia: ha vajjon ki veszi azt át és írja le a megérkezés alkalmával?!... Nem, ez nem az ő dolga: átadni mindent hiveségesen. Nem reánk tartozik hát, kérdezni: ha vajjon hatásosak-e kis cselekedeteink? A miénk azokat elvégezni, a végetlen szellemé elfogadni. A miénk nem az, hogy okoskodjunk: miért? hanem az, hogy tegyünk s mint hű katonák, ha szükség, meghaljunk.

Lehet, hogy az ügyvéd nem tudja tisztává tenni az ügyvédi foglalkozást, de ő maga lehet tiszta a foglalkzásában. A kereskedő talán nem tud véget vetni a kereskedéssel járó kapzsiságnak, de ő maga lehet becsületes kereskedő. Az anya lehet, nem tudja megsemmisíteni azokat a dolgokat és körülményeket, melyek elcsábítással fenyegetik leányát, de maga élhet oly életet, melyben lelkének méltósága lefegyverzi a leányára nézve veszélyes dolgok és körülmények seregét. Az apa nem védheti meg fiait a kísértésektől, de ő maga ellenállhat a rossz szokásnak, a helytelen beszédnek és a közönyös életnek, melyeket gyermeke inkább tőle tanul meg, mint bárki más-tól. Vannak csalódásaink, gyengeségeink, de csak ha addig volna

hitünk mindannak a hatásában, a mit tehetünk, míg a hit hivatással érik, meg volna akkor életünknek kellemessége, egészsége, ereje és nyugalma; s ezek betöltenék végre a világot és az örökkévalóságot. Így fogva fel szent leczkénk szavait, megtalálhatjuk abban a kis történetben az idvességnek azt a titkát, mely a legtöbb hittételtől hiányzik.

* * *

A másik ok, a miért nem teszünk meg mindent, a mit tehetünk, az: hogy resteljük kísérletet tenni, félve az emberek kinevetésétől. Gyengeségünket, kicsinységünket mindig félünk mások előtt kimutatni. Szomorú bizony, de igaz, hogy sokan még a legtehetségesebbek közül is, nemcsak egyszerű, nyílt kötelességeiket mulasztják el, de még a legnagyobb, legnemesebb alkalmakat is elszalasztják csupán azon félelem miatt, hogy kinevettetnek. Ezért sokan inkább elrejtőznek eme szavak háta mögé: „szeretném ezt tenni, vagy e lenni,“ minthogy nyíltan kimutatnák, hogy mik ők mit tehetnek. Hány ember tartozik ma egyházhoz, melynek hittételeiben nem hiszen; hányan nem követik érzelmüket és meggyőződésüket csupán azért, mert félnek, hogy e hivatásért az emberek kinevetik. Nem kételkedem, hogy nem egy nő vágyott ama reggel ugyanazt tenni, mit a Bethaniai nő tett, de nem volt bátorságuk; a tanítványok vagy talán más valaki kinevetnék; s e nőknek igazuk volt. A tanítványok bizonyosan nevetnének és nevettek is.

A nő tudja, hogy e vagy az a divat nevetséges, a szokás jelentéktelen, vagy éppen rossz és bűnös; de mások követik, miért tartózkodják hát ő azoktól — így szól — hisz akkor különböznek neveznék. Fél a kinevetéstől. Az ifjú jól tudja, hogy a rossz társaságok mire vezetik s lám mégis nincs ereje azoktól óvakodni, hiszen páratlan lenne társai között és kinevetnék. Így tovább folytathatnám, szólhatnék az élet benső dolgairól, de nem teszem, nehogy majd igaztalanná legyek. A szellemi, értelmi és társadalmi szolgaság, melyben ma vagyunk, igazán lesújtó. Az erkölcsi gyávaság sokkal nyugtalanítóbb gyakorlati hirtelenség, mint maga az atheismus, vagy skepticismus, melyek korunkban oly igen uralkodnak. Korunkban hiányzik az erkölcsi bátorság, s ha e hiányzik, ez a betegsége minden kornak. Nem arra nézve hiányzik bennünk a bátorság, hogy megtegyük azt, a mit mi nagy dolognak nevezünk, de igen arra nézve, hogy megtegyük ama nagyobb dolgokat, melyeket mi kicsinyeknek tartunk. Mindig van elég bátorság nőket és gyermekeket menteni meg az égő épületekből, rárohanni az ellenségre a csatátel-

ren, de kevés bátorságunk van arra, hogy barátjává legyünk az elhagyottnak, tegyük a kisszerű kötelességeket az eszmék előhaladása érdekében, s hogy magunkra is megálljunk védőül a felvilágosodás lobogója mellett. Nagyobb hősiesség van egy mosolyban, mely elrabolja a jajveszékeltő fájdalmát, mint az előre rohanó sereg harci lármájában. Több bátorság van abban, ha egy remegő, lenézett lélek megnyitja a drága kenetek szelenczéjét ama jó és igaz érdekében, mely már elveszésre van ítélve, mint az ékes szavakkal megtelt kötetekben, melyek az elbizakodottaktól és önhittektől származnak. Nem az elbizakodott farizeus, a ki kiüríté kövér erszényét a templom lédájában, hanem a szegény özvegy nő, ki utána jöni mert és beledobá filléreit, volt az, a ki meghatotta Jézus szívét.

Nem az államé és nem is az államférfiué a bátorság és dicsőség, a mely és a ki a haza veszélyben léte alkalmával a törvény erejénél fogva hadsereget tud előállítani, hanem azé az édes anyáé, ki az ajtóban megcsókolva egyetlen fiát, így szól: „gyermekem, hazádnak szüksége van rád, menj,“ s aztán hátra fordul és észreveszi, hogy oda lett minden világosság hajlékából. Nem az az ember a nemes, ki ezereket áldoz intézetek alapítására, míg több ezeret fordít önző czéljaira, hanem az, ki a tegnapi munkája díjának felét odaadja, feláldozza féléjszakai nyugalmit s megtagadja örömeit; az áll meg az igazság mellett, kinek van bátorsága felállni és szembenézni a lenevetőkkal.

Adni nem azt jelenti, hogy eldobjuk, a mire soha sincs szükségünk, hanem azt, hogy szenteljük nemes czélra, a mi nagyon kedves előttünk és sok fáradságunkba került. A nemes bátorság abban áll, hogy hivek legyünk a reánk bizott kevés dologban. Ebben állott a Bethaniai nő bátorságának magasztossága. Lehet, hogy ő egyike volt ama három nőnek, kik néhány nappal azután a kereszt mellett állottak, eltürve az igazságtalanságot, melyet meg nem akadályozhattak.

Elszomorodott arczokról azonban, egy gyenge fénysugár jó, mely mellett látható, hogy el vannak pusztulva a gerendák, melyek az elhamarkodás, a népszerűség és hatalomvágy festett hidjának alapját képezik, s melyen mindnyájan szeretnénk még ma is keresztül menni. Most is, mint akkor, nem egy tanítványt találunk, ki visszavonul az igazságnak az igazságtalansággal folytatott harcából; kik eltávoznának azon eszmék és igazság szolgálatából, melyekben hisznek, a helyett, hogy megállanának a Golgotháig, hol harcol a lélek a test ellen, a szabadság a szolgaság ellen, a becsület a tettetés

ellen, az őszinteség a képmutatás ellen, E nők a lehető legnagyobb-szerű módon, melyre csak az emberi lélek képes, tettek tanubizony-ságot az igazságról, mert megállottak a mellett mindvégig, mutatva, hogy van hely — a kebel, hol a népszerűség zászlója meghódol az isteni előtt.

A Bethaniai nő hivsége, a vallás egyszerű követelése. Egy fil-lérrel, egy pillanattal, egy csepp szeretettel, egy gondolattal, avagy szótaggal több nem kívántatik tőletek, mint a mennyi csak lehetsé- ges; de ez mind megkívántatik, kevesebb nem elég! Isten ennél többet nem kér, ember többet nem várhat, de mindazt ő kéri és ember el nem hagyhatja. Hozzátok drága kenetek szelenczéjét, nyissátok meg, kénjétek meg azzal a mi érdemes és akkor épen oly átható és oly sokáig tartó illatot fogtok találni mindenfelől, mint az, a mely egykor, 19 száz évvel ezelőtt, eltölté Bethaniának leve- gőjét, mert a ti szelenczétek is a megszenteltetés szelenczéje, meg- nyitva a bátorság kezével s a drága kenet a jó akarat, a legneme- sebb szeretet kenete. Hadd legyen a kötelesség maga magában juta- lom, a szeretet: önigazolás. „Ez, a mit tehetett, azt mivelte.“ Ebben áll a keresztény kitünőség összege, ez a vallás legmagasztosabb lo- bogója. Kövessétek e lobogót mindörökké. Amen.

(Angolból.)

CSIFÓ SALAMON.

I M A D A L.

(Hymnus.)

Dallam : „Mint a szép hives patakra.“

Bölcsességnek kútforrása,
Szeretetnek Istene,
Hatalmadnak fényirása
A természet mindene.
Hegy, völgy, virág sátora,
Az ég csillag-tábora,
Mélység, magasság határa:
Dicsőségnek sugára! . . .

A létel — az enyészetnek
A legelső kezdete;
A halál — az új életnek
Ébredő lehellete . . .
Hogy minden fennállhasson:
Kell szüntelen változzon.
— Te vagy csak változhatatlan,
Egyedül a nagy világban!

Szent törvényed bölcsességét
Semmi át nem lépheti,
A világ nagy mindenségét
Örökléted fékezi.
Törvényed határába
Élhetünk szabadságba . . .
Törvényed önként töltése:
Lételünk függetlensége . . .

Segélj meg hát jó Istenünk,
Mi erőtlenségünkben:
Szabadsággal csak azt tennünk,
Mi van szent törvényídben;

Hogy boldogok lehessünk
 És koronát nyerhessünk,
 Hol az igazak fénylenek:
 Országában szent egednek.

URVACSORA VÉTELKOR.

Dallam: „Mint a szép hives patakra“ stb.

Megterítve áll előttünk
 A kegyelem asztala.
 Jézus hiv ahoz, kit Isten
 Jobbjára magasztala:
 Jőjjetek, oh, emberek,
 Kik megterheltettek,
 A bűn terhéből feloldlak,
 Megtérésben: megnyugtatlak!

Vegyétek az örökélet
 Kenyerét és italát,
 Melyeket, ha hittel vesztek:
 Üdvöt, békét, nyugtot ad!
 Jőjjetek, oh emberek,
 Kik megterheltettek,
 A bűn terhéből feloldlak,
 Megtérésben: megnyugtatlak! . . .

Halljuk, oh Uram, oh halljuk
 Hivogató szózatod,
 Hozzád térünk. Békességünk
 Vissza, csak te adhatod . . .
 Szabadíts meg terhünkötől:
 Oldozz fel bűneinkből . . .
 Megtérésünket szenteld meg
 És áraszd ránk szent kegyelmed! . . .

RÉDIGER GÉZA.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

CXX.

FRANC ÁDÁM LEVELE LONDONBÓL 1689-BŐL.¹⁾

Spectabilis ac genereose Heros Domine humillimo obsequiorum ac officiorum cultú aeternum venerande!

Cum ex litteris nuper e Transylvania ad nos exaratis intellexerim meas literas per Viennam Excellentiae vestrae a memissas Excellentiae vestrae esse redditas, officii mei esse duxi, Excellentiam vestram novis compellare literis atque pergere in perscribendis et obiter enarrandis iis, quae post discessum Dni Nánási et Capossi,²⁾ quibus meas commiteram literas Excellentiae Vestrae reddendas, apud et circa nos gesta sunt, impar licet sim, minimeque dignus, quae tot ac tanta magni Creatoris, quae paucis his mensibus apud et circa nos acciderunt, enarrem opera. Prioribus meis literis Significaverum Excellentiae Vestrae, quibus conatibus et artibus Jesuitae, jurati protestantium hostes, antiquam eamque auream nobis eripere voluerint libertatem, nostrisque humeris et animabus imponere jugum servitutis et superstitionis humanae, idque ope et auxilio regum Galliae et Angliae, quorum alter vi et tyrannide, hic dolo et artibus rem perfecturi erant. Liceat nunc Excellentiae Vestrae ob oculos ponere, quo modo magnus ille rerum Arbiter rem direxent, quomodo regum et Jesuitarum consilia confuderit, omnesque eorum conatus et artes irritos reddiderit, idque breviter tantum cum historiam facti cum omnibus ejus circumstantiis perscribere magni admodum esset operis, minimeque meae capacitatis: Exordiar itaque rem, ubi nuper desieram, atque dicam regem Galliae more antiquo progressum fuisse in excrucian-
dis fidelibus, qui veritatem, quae Secundum pietatem est, abnegare et abjurare noluerunt, et quidem atrocius quam unquam, nec pepercisse vel Nobilitati vel Sexui. Regem autem Angliae usum

¹⁾ Ifj. Franc Ádámnak 1888. évi 1-ső füzetünk 28. l. egy levelét közöltük (Ifj. Franc Ádám levele Amsterdamból 1667. Közl. Benczédy G.). Koncz József t. munkatársunk egy újabb levelét fedezte fel az ugy látszik nem jelentéktelen szerepet játszott férfinak, a Teleky-könyvtárban. E levél is mutatja, hogy Franc csakugyan külföldön maradt s nem tért vissza hazájába, de azzal az összeköttetést fentartotta. Szerk.

²⁾ Kaposi Sámuel tanár volt Gyulafehérvárt 1689—1713-ig a Sáros-Patakról kiűzött s Fehérvárt meglepedett, de 1716-ban innen is elkergetett s Marosvásárhelyre vonult kollegiumban. NB. A Heros gyaníthatólag Teleki Mihály volt.

fuisse arte, qua incautam deciperet plebem, offerendo omnibus sine ullo discrimine, sive essent episcopales, sive praesbiteriani, sive phanatici, plenam conscientiae libertatem. Et quia praesbiteriani et phanatici dudum ab Episcopaliibus et multum fuerant passi, libertatem hanc conscientiae a rege tam liberaliter ipsis oblatam ambabus amplectebantur ulnis, parum cogitantes latitare angvem in herba. Rex his non subjicet, sed offert insimul praesbiterianis et phanaticis officia publica et quidem hominibus minime Sagacibus et qui facile decipi poterant. Addit arti artem et introducit in Scenam homines, qui clam pontificiorum opinionibus erant addicti, quaque in solidum ab ejus dependebant nutu et arbitrio, et ubi necessitas postularet, ei essent apitulaturi. Atque his artibus membra parlamenti conquirere conatur, qui se ejus voluntati attemperent, quique inscii vel incauti, leges et privilegia pessundantes, pontificiis tandem vidam Sternant ad supremum Regni regimen tam circa politica quam circa Ecclesiastica. Interin videtur rex Regni proceres et nobiles ipsosque Episcopos dolum Subolfecisse atque nonnihil contra ejus conatus moliri, quocirca theatrum mutat atque comediam in tragoediam convertent, artis loco vim exerut. Primo leges urbis regiae Londinentis, quas chartas nuncupant, Londinentibus adimit, plurimos reformatos viros generosos a publicis officiis removet, atque in eorum locum vel cantos pontificios vel incantos praesbiterianos substituit. Mox ablegatos suos in omnes provincias et urbes regni mittit, qui civibus et incolis jubeant, talia parlamenti eligere membra, quae juramentum testae abjurent, leges poenales tollant et cuncta ad regis arbitrium agant. Et ne quis vel contra eum hisceret, vel ei unquam contradiceret mox exercitum producit numerosum et valide instructum, ut quod non posset efficere verbis, gladio perficeret. Brevi post collegia Academica legibus privatis et avertis privat, ea violat, pontificios reformatis substituent, monasteria publica Londini et per totum regnum erigi jubet. Jesuitas Sacerdotes, omnis que generis cucullatos monachos et (ut ita loquar) monachas introducit, idque ex consilio confessorii patris petere et cancellarii iniqui, alias ingeniosi? Hinc nemo fere regi vel contrarium Svadere, vel regis placitis se aperte opponere ausus est. Et quia rex illico tales ad carceres et patibula damnabat, plurimi comitum, procerum et nobilium relicta patria clam se subduxerunt atque se in Hollandiam transtulerunt, ibique asylum invenerunt, futuri alias praedae regis ejusque pessimorum consiliariorum. Sicque nobis occasio oblata est eis in exilio opitulandi et contra regis violentos conatus protegendi (quibus rex eos prosequabatur) ipsisque omnia humanitatis officia praestandi. Et licet plurimi hic atque illic latitarent et vix ulli praeter paucos et magistratus constaret, inquo mundi aut urbis angulo delitescerent. Semper tamen mihi licuit eos adire atque familiaris Sime cum optimis conversari, iisque pro meo modulo inservire, idque ad palatum Dominorum Hollandiae patronorum et patrum. etc.

Ennyit mutatoul Franc Ádámnak a gr. Teleki nemzetség közös levéltárában 253. levéltári szám s) pontja alatt e napokban talált

két és fél tömött iv leveléből. Az irás mintha kétféle volna, az utolsó iv oly apró betűkkel van írva és contracte, hogy nagyító üveggel is alig lehet érthetően kibetűzni. Az olvasónak kell sok helyütt kitalálni és venni az összefüggésből, hogy minő szó talál és illik oda. Tömöttségét mutatja az, hogy az ezen ivnél kisebb 4 rétű iv első levele, tehát negyediv, nekem félivre tért le.

Befejező sorait még ide igtatom:

Quid ego sim portiturus (igy) an brevi cum excellentibus Hollandiae legatis in Hollandiam reversurus, vel an adhuc ad tempus hic enim remanturus nondum perscribere possum. In omnem eventum sive hic sive in Hollandia sum, ubique me propensum et paratum ostendam ad serviendum Daciae et Ecclae in quantum vires suffecerint, quod sancte polliceor. Quid de hinc in Hollandia vel in Anglia gestum erit, Significabo per literas, quas clarissimo doctori Paulo Dimjén, brevi in patriam redituro tradam excellentiae Vetrae reddendas. Nunc vela contraham, atque Excellentiam vestram ac gloriosam filam et patriam causam divinae tutelae, me autem Excellentiae vsrae favori et gratiae comendo atque mea humillima Servitia Illust et Cels. Principi humillime offerens remaneo quoad vixero

Raptum Londini.

28 Augusti }
7 Septembris } 1689.

Spectabilis ac Genorose Domine
Spectabilitatis ac Generositatis vetrae
humillimus et Observantissimus Servitor

A d a m u s F r a n c u s .

Közli: KONCZ JÓZSEF.

PARISI LEVÉL.

PÁRIS, jul.

(Az új akadémikus, Loti Péter. (Julien Viaud). Madame de Staël, par Albert Sorel, 1. vol. in 12-o Dieu, par Victor Hugo. 1. vol. in 8-o. Ujdonságok a francia reformált egyház köréből).

Szerkesztő ur!

Ön tudja már a napi lapokból, hogy a francia akadémia az idei választáskor Loti Pétert, a híres regényíróvá választotta meg tagul az ürességben levő helyre. Ez a választás egészen másképp történt, mint a hogy azt az akadémia hagyományai hozták volna magukkal. Ugyanis, az írónak, ki azután a tisztelet után törekszik, hogy a 40 halhatatlan közt helyet foglaljon, a bevett szokás szerint, mindenik akadémikust meg kell legalább egyszer látogatnia. Ez egyik lényeges feltétel megválasztására. Ez most nem történt meg annál az egyszerű oknál fogva, mert a jelölt tengerésztiszt, s épp a mikor jelölték, szolgálatra hivatván bé, el kellett utaznia, s a választáskor távol volt Franciaországtól. Ez az egyik eltérés a francia akadémia bevett szokásaitól. A másik, a mi még meglepőbb, hogy az akadémia őt Loti Péter néven, melyet kizárólag írói névül használt, választotta meg tagjának s nem igazi, törvényes névén, mely Viaud Gyula. Most már nem lehet azt mondani, mit a francia akadémianak annyiszor szemére vetettek, hogy vaskalapos, mert az ujitásnak ezzel kétségtelen bizonyítékát adta. De nem csupán ez okból írok Loti Péter megválasztásáról, hanem főleg azért, mert az ő nyolcz-tíz kötetnyi munkáinak, nemcsak az az értéke van, mi a rendes regényeknek, melyek Franciaországban naponkint megjelennek, hanem annál több. Azokban nem a párisi élet szokásai, szenvedélyei és romlottságai vannak festve, hanem egy egészen exotikus élet az egész világon keresztül, melyet szerző átutazott és a melyet nem csupán tanulmányozott, de épp azt látta meg, mi abban nem közönséges. És e választás azért is érdekes, mert a mieink egyikét érte. Ugyanis Viaud Gyula protestáns és egy protestáns papnak leányát vette nőül ezelőtt két évvel. És minthogy a protestantismus és a francia akadémia van szóban, megjegyezhetem, hogy jelenleg négy protestáns van 40 akadémikus között, u. m. Say Leo, Cherbuliez, Freycinet, hadügyminister és Loti Péter. E szám a protestánsok számarányához elég magas. S ugyanezt mondhatom a protestánsok számáról, az Institut más osztályait tekintve is. De hadd szóljak a megválasztott tagról, hadd jelezzem röviden az embert és az ő műveit.

Egy nagyon erőteljes, fogékony és egyszersmind ábrándos és gyöngéd természet, mely minden kívülről jövő hatást bámulatosan tud megragadni s szenvedélyesen szeretni a természetet különiségeivel, változó, sokféle, nagyszerű és hatalmas, szelid és melancholicus jelenségeivel. A tengerész élet keresztül vitte az ő ábrándosságát minden tengereken és szárazföldeken. Különös észlelő tehetséggel áldva meg, egészen természetesen jött neki az a gondolat, hogy napról-napra lejegyezze utjában benyomásait. Ezekből aztán nagyszerű köteteket alkotott össze, melyekben bámulatos leírások foglaltatnak azokról az országokról, hol ő járt. És a mi valóban meglepő, az az, hogy az író, ki egy irodalmi iskolához se tartozik és a jelenkori irodalommal magát csaknem ismeretlennek vallja, mint a leírás mestere, az exotikus természet jelenségeinek kiváló festője tűnik fel. De ezzel nem akarom azt mondani, hogy regényei a stylus remekei. Mert néha nagyon hanyagul ír, máskor meg szenvedélyesen. S nem csak ez a hibája. Némely kötetében a sensualismus uralkodik és pedig túláradólag, a sensualismus, mely az általa annyira csodált, szeretett, istenített természetből jó, melylyel magát ugyanazonosítja. Vegyük például az első regényét, mely e czim alatt jelent meg: „Loti háza ssága.“¹⁾ A regény színhelye a Tahiti sziget. Nagyszerűen rajzolja e csodás szigetet, ez Édenkert-féle helyet, hol a jó és rossz ismeretlenek. Az egyik ismertetője a leírásról szólva azt mondotta: „E világ a törvény előtti világ, hol nincs vétek, mert Pál apostol szerint a törvény hozta a bűn ismeretét.“ A bűn ott a későbbi, a nyugoti világ tekintete alatt mutatkozik, melyet a hajók vetnek elmentőkben rá. S az első reflexio ellenére szerző azt a kérdést teszi, ha a harczok és küzdelmek, a vétek és erény élete, mely a nyugoti világé, nem végzetlenül jobb-e, nem hasonlíthatatlanul fensőbb-e e paradicsomi kert ártatlan és gyermeki életénél. És a nélkül, hogy félremagyarázhatatlan feleletet adna, elragadtatik eme szép, gazdag, kegyes és boldog természet érzéki benyomásaitól.

Úgyanezt mondhatom második regényéről is, az „Azyade“-ról, mely részben a saloniki öbölben, részben pedig Konstantinápolyban játszik. Felséges leírásokat találunk benne Kelet eme helyeiről. De az írónál azt a sajátságosságot tapasztaljuk, hogy ő, bár keresztény, annyira azonosítja magát Kelet világával, hogy ha szabad úgy mondanom, egészen törökké lesz. Nem idézhetem mind regényeit, de az „Island halásza“ és „Yves testvérem“ cziműeket meg kell enlitenem, mert ezek sokkal fennebb állanak az előbbieknél és úgy a tartalomra, mint a stylusra nézve valóban értékesebbek. Az „Island halásza“ meséje nagyon egyszerű: egy ifju breton halász, Yann története, ki egy fiatal jóra való leányt szeret, s a kit el is vesz. Yann halászni megy Island szigetére és többé nem tér vissza. De ez egyszerű történet mily csodásan van felékitve, mily festőien, mily bámulatosan! Mily mély érzelm nyilvánul e műben! Mily élénk, világos és el-

¹⁾ Ennek megjelenése óta nevezetik Loti Péternek, mivel azóta műveit mind úgy írta alá.

ragadó leírása ez a tengeri halászatnak. És mily valódi kép ez Bretagneról! „Yves testvérem“ egy matróz története, ki magát az ivásnak adja, de aztán megnősül és megjavul. Egyszerű ez is. De ez egyszerűségbe az író egész szívét tette, mikor azt a megindító barátságot festi, mely e matróz és közte, az író között van. És mily megragadón írja le Kelet és a tropikus égöv tengereit. És aztán mint festi le a tengerész életét, a matrózokat, a kiket szeretni tanult és a kiknek meleg rokonszenvvel adózik. De nem bocsátkozom részletekbe, mert az igen messze vezetne. Még egy munkájáról szólok, „Egy gyermek regényé“ -ről. Ez saját gyermekkorának leírása. Egy nagyon kedves kicsi könyv utánjárással írva, de természetes és igaz. Egy gyermek lelkének első nyilvánulása és fokozatos fejlődése. Egy nagyon értékes irat az emberi lélek értelmi és erkölcsi eredeteiről. Az anyja emlékének szentelt néhány lap meg a legmeghatóbb, a mit csak képzelni lehet; szívünket ragadják meg, mert szivből jönnek, egy szerető és fiui kegyelettel teljes szivből. Sajnálom, hogy az egészet nem idézhetem, de néhány sort ide írok a fiui gyöngéd érzelm mutatására: „Én szeretném az emlékek eme könyvében amaz áldott alakot külön szavakkal üdvözölni, ha lehetséges, külön szavakkal, a melyek egyedül az ő számára vannak és úgy, a mint az nem létezik; szavakkal, melyekkel könnyeim ömölnének, — oh, mily édes vizsgáztatást nyujtana ez nékem és mily reményt a vele való végtelen egyesülésre . . . Nekem ugy tetszik, hogy a mikor elvégzem e világon nyomorult szerepemet, a mikor nem futok már elérhetlen dolgok után, s nem mulattatom az embereket fáradtságaimmal és aggodalmaimmal, ott fogok megnyugodni, hol anyám, a ki előttem ment el, fogadni fog és a reménynek eme mosolya akkor diadalmas bizonyossággá leend . . . Az én szeretetem anyám iránt, kit legállandóbban szerettem az életben, akkor megtisztul minden földi kötelektől, úgy, hogy teljesen megerősül hitem egy lerombolhatlan dolog iránt, mely az emberi lélek . . .“

Ilyen és ehhez hasonló sorokban ír ő anyjáról emez emlékekben.

Szóval az akadémia, midőn Loti Pétert megválasztotta, egy nagyon kitűnő író fogadott tagjai közé. Az új akadémikus még nagyon fiatal, sőt a legfiatalabb tagja a tudós társaságnak, minthogy 1850-ben jan. 14-én született.

„A francia nagy írók ismertetését“ kitűnő írónk folytatják. Néhányról már irtam korábban. A közelebbiről megjelentek közt egyike a legjobboknak a Sorel Alberté Stäel asszonyról. Csaknem háromnegyedszáz éve, hogy Staël asszony meghalt és a róla való viták éppen oly élénkek, mint voltak az ő életében. Ama számtalan könyvek után is, melyeket róla irtak, ugy látszik, hogy a tárgy még nincs kimerítve s még mindig lehet róla valamit mondani. Németországon csak ezelőtt néhány hónappal jelent meg egy terjedelmes életrajz Blennerhasset asszony rokonszenves tollából, s ugyanakkor Franciaországban Djob munkája és Sorel Alberté. Nem is csoda,

hogy újra és újra eléjön Necker leánya, ki oly nagy szerepet játszott és oly nagy befolyást gyakorolt. Aztán több okmány az ő életére vonatkozólag csak az utóbbi években közöltetett; aztán végül a fel-fogások is különbözők e hirneves nőről. Nem mondom, hogy Sorel Albert munkája tökéletes, mert némi hiányai vannak, de azt mondhatom, hogy e mű szilárd alkotás és hogy nagyon érdekes. Mily biztos látással itéli meg Staël asszony politikai szereplését! Mily világosan tudja feltárni gondolatait, sőt még titkait is, úgy, hogy azt lehet mondani, hogy az ő szelleme is oly nyílt és élénk, mint Staël asszonyé, kinek gondolatait magyarázza. A mit Sorel talán nem jól fogott fel, az hősnőjének szive és vallása. Mert minden tévedések, s érzelmi és magaviseleti hibák mellett is, melyek Necker leányában találhatók, el kell ismerni az ő vallásos érzelmének valódiságát.

Sorel munkája úgy van beosztva, hogy világos és kielégítő fogalmat adjon e szellemes nőről, irodalmi munkásságáról és politikai szerepléséről. Miután élénk leírását adja a környezetnek, hol Staël asszony élte az ő napjait és azokat az eszméket, melyek e kört foglalkoztatták, nagy vonásokkal rajzolja a forradalom dráraját és Staël asszonynak arra vonatkozó eszméit; az országot, melyet irataival és salonja befolyásával vezetett; a lelkesedést, melylyel őt körülvették és a gyűlöletet, melyet magára vont; aztán a Napoleonnal való czi-vódásait, az üldözést, melyet a császár részéről kellett kiállani, száműzetését, Németországban, Olaszországban való tartózkodását, hol ő magának egy kis udvart alkotott . . . Aztán néhány fejezetben műveit ismerteti világos elemzéssel.

Staël asszony élete és cselekedetei annyira ismeretesek már, hogy nem szükség azokat itt felsorolni. Én csak a figyelmet akarom Sorel művére felhívni, mely sok gyönyört rejt mindazok számára, a kik azt olvasni fogják. Az első fejezet végén, hol hősnőjének kiváló tulajdonságait és fogyatkozásait néhány kifejező sorban összegezi, így ír: „Érdeklődött nagyon sok eszme és sok személy iránt; szeretett kedves lenni, csodálni és mindenk fellett vigasztalni, magát másoknak szentelni; lelkiismeretében sok igaz, szívében sok rokonszenv, lelkében sok gyöngédség volt: kortársait tudta lelkesíteni, de nem vezetni, sem ő gyengeségeiket kihasználni s vétkeiket javára fordítani. A lelket akarta szolgálni. Kimélettel lenni a szenvedés iránt, úgy látszik ezt tartotta az emberi cselekvés legfőbb szavának. Az állam raison neki káromlásnak tetszett. Sőt maga ez a szó állam, durvát és zsarnokit foglalt magában, melytől irtózott. Az irataiban alig is szerepel . . . Férfi-szellem lelkesítette, de szive gyöngeségénél és jóságánál fogva sokkal inkább asszony volt, semhogy politikus legyen . . . Idézniem kellene még azt is, mit arról a férfiről ír, kinek Staël asszony magát oly benső érzellemmel szentelte, s a ki miatt annyit szenvedett. De a kép, melyet Constant Benjaminról fest, igen nagy helyet foglalna el. Néhány sort azonban mégis ide irok ez önös ember jellemzésére: „Bámulatos tehetséggel volt megáldva, hogy felfogjon minden világosságot, bámulatos szellemmel, hogy

szinezze és szikráztassa az eszméket, behizelgő, rábeszélő, csipős és gúnyolódó, de a ki ezt az élet és gondolat kicsapongásain keresztül tanulta . . . Cél nélküli tevékenységbe merül bé, mely szenvedélyessé teszi függetlenségére nézve, mely csak azért tud cselekedni, s mely mindent csak magára viszen vissza és egyéb iránt érdektelen . . .“ Nagyon érdekesek Sorel művében azok a lapok is, hol Staël asszony Németországban, s főleg Weimarban való tartózkodása főbb eseményeit adja elé. E rendkívüli asszonynak Goethével, Fichtével és Schillerrel való társalgásai, a nagy bámulat, melyet az ő heve és szellemének könnyedsége keltettek e gondolkozók szemlélődő és álmadozó lelkében. Sorel azt mondja, hogy azt a hatást, melyet Staël asszony Weimarra és a weimari udvarra tett, a mókusnak a hangyabolyba való invasiojához hasonlították.

A munka utolsó fejezete az, mely ellen a legtöbb kifogást lehet tenni. Az egészen annak a befolyásnak az ismertetésére van szentelve, melyet Staël asszony az eseményekre, a politikára és az irodalomra gyakorolt.

Sorel úgy látszik Staël asszony befolyását igen nagyítja. Például Guizot-t, Necker leánya történelmi és politikai utódjának venni, ez igen nagy eltávolodás a valóságtól; még inkább nagyítás azt irni, hogy „Lamartine Staël asszonynak bevégzője a költészetben“. Lehetséges, a mit Sorel mond, hogy Staël asszony 1840-ben tapsolt Lamartine beszédének, de innen azt következtetni, hogy a kettő az irodalom ugyanazon folyamában van, ez talán mégis igen sok. Egyébiránt a Staël asszony befolyását illetőleg maga Sorel is érezte, hogy némelykor túllépett a mértéken, mert némi megszorítást tesz és késlekedik emez értelmi szülőség kötelekeit felmutatni. Sorel sokkal inkább az igazat mondja, midőn egyszerűen azzal zárja bé művét, hogy „Staël asszony oly nézeteket hagyott hátra, melyek most is üdvösek és oly leczkéket, melyek mindig hasznosak leendének. Ő, az ő idejében résztvevő volt a szenvedők iránt, bátorítója a csüggedőknek; férfias munkája jótékony a mi kortársainkra nézve.“ A szerep, melyet neki így jelöl, mégis szép és azt teljesen megérdemli. Sorel egyike a mi legjobb történelemíróinknak; munkái valóban értékesek. S az, a melyet Staël asszonyról írt, semmivel sem áll hátrább a korábbiaknál.

Hugo Viktor örökösei és végrendeletének végrehajtói rendszeren folytatják a költő még ki nem adott munkáinak kiadását. Az utóbbi napokban egy kötet költeményt adtak ki, melyről megelőzőleg már sokat beszéltek. E kötetnek a czime: „Isten.“ Lehetséges, hogy e füzetet már cziménél fogva nagy érdekeltséggel várták; meg lehet azért is, mert az utóbbi kiadványok egyikének elolvasása után az emberek némileg csalódtak. Azt állithatom, hogy ez az utolsó kötet egyáltalában megfelelt Hugo Viktor bámulói várakozásának. Valójában nagyon sok szép hely van benne, a melyek egészen méltók a nagy költőhöz és leginspiráltabb perceihez. E mellett Hugo

Victor bölcselmi költeményei gyakori fogyatkozásainak ellenére, ez a kötet világos, logikai lánczolat van benne, nagy fáradság és az értelem erős megfeszítése nélkül is kisérni lehet. Az előszóban a kiadók tájékoztatást nyújtanak az iránt, hogy a költő maga hogy fogta fel e költemény kiadását. Mikor a „Századok legendája“ című művét kiadta, elhatározta, hogy ehhez még két költeményt csatol, melyekben az emberi szellem munkálkodásának emelkedő haladását tünteti fel. E költemények közül az egyiknek, mely ezelőtt három évvel jelent meg, a címe: „A sátán vége“. Ez sajátlag vallási költemény, melyben a költő a maga hitét fejezi ki. A melyik most jelent meg, az „Isten“, bölcselmi költemény, mely a költő reményeit foglalja magában. Azt hiszem, néhány sorban tájékoztatást nyújthatok e kötet tartamáról, mely sajátlag arról szól, hogy miként keresi az ember az Istent, az igaz Istent. Sajnálom, hogy e rövid ismertetés folyamában nem idézhetek e könyvből a valójában sok szép hely közül. De a versek még jó fordításban is igen gyakran veszítenek kellemességökből, sőt értékökből is.

Induljunk hát utra a költővel az Isten keresésére. Először is felemelkedünk a sötétségbe, hol egy torz tényt találunk, mely sötétség is, világosság is, mely tehetetlen küzdelem után kétségbe esik; ez az emberi szellem, mely nem ért célzt kutatásában. Hangok hallszanak s ezek közül egy azt kérdi a költőtől, a ki az Istent keresi:

„Mindenek előtt, melyik Istenről akarsz beszélni? Mond meg, melyik tartja elmédet határozatlanságban?“ És a szózat a költő szeme előtt ellépteti azokat a szörnyű, nevetséges Isteneket, melyek előtt az emberiség rendre meghajlott. De ezek közül egyik sem az az Isten, melyet a költő keres, a ki tovább kérdezősködik a világ vallási minden rendszereiben. Eleitől kezdve az egészben az a csüggesztő, hogy a költő előre tudja, hogy hasztalan fáradozik. De éppen azért igen méltán azt lehetne kérdezni, hogy a költő miért folytatja vizsgálódási utját, ha meg van győződve, hogy soha sem ér célzt. Ezután a kutatás csak ürügy azoknak a csodás képeknek, elbűvölő leírásoknak a nyújtására, melyeknek kortársai közt Hugo Victor volt egyedüli nagy mestere. Az ismeretlenen át tett ez utazás után, egy világországból szőtt fejér, meg sötétségből szőtt fekete szárnyu angyal jelenik meg a költő előtt az Istennel, de nem mutatja meg az Istent. A végtelen mélységéből ekkor egy szózat emelkedik fel, s azt kérdi a költőtől, hogy határozottan akarja-e látni a valóságot, az ideált? Igen, felel a költő; és az angyal feléje közeledik, hogy ki-elégítse égő vágyát; és

„Homlokom érinté ujjával s én meghaltam.“

A költeményt itt bezáró versek nagyszerűek. Az ember földi életében, a véges ember nem tudja felfogni, nem tudja megfogni a véghetentlent. De egyszersmind az a kérdés is keletkezik, vajjon a halál eloszlatja-e a titkot és hogy az ember akkor megismerheti-e az Istent; szóval, hogy az ember a halál által eléri-e az ideált? Ha

felteszszük a kérdést, meg is oldjuk. Az ideál után való törekvés, ez a cél, de nem hogy elérjük; mert az életnek ha nem volna célja, nem lenne létoka. De nem czélom Hugo Victor böseselmét, annál kevésbbé vallási nézeteit bírálni; csak az volt czélom, hogy jelezzem a megjelenését ennek a költeménynek, melyben több szép van, mint a „Sátán vége“ czimű költeményben.

Ez a költemény Jerseyben született 1855-ben; nem biztos, hogy az egészet akkor írta volna a költő. Mikor az ember olvassa, imitt-amott czélzásokat vél, melyek ez idő után keletkezett tudományos és bölcselmi elméletekre vonatkoznak. Nagyon is lehetséges, hogy a költemény némely részei 1860 után irattak.

Ugy tetszik, hogy a francia reformált egyház hivatalos zsinatának tagjai közt nem uralkodik teljes egyetértés. Legalább van két oly kérdés, melyekben ez idő szerint nem tudnak egyetértésre jutni. Az első liturgiai kérdés. A mult évben Vigouban tartott hivatalos zsinat új liturgiát fogadott el, mely által jelentékeny, de egyszerűsmind gyermekies módosítások tétettek a szertartáson, ilyenek a templomban való térdepelés ima alatt, sőt hogy a pap is letérdepeljen a szószeékben. Ez a változtatás nagy ellenmondást idézett elé nemcsak a papok, hanem a hallgatók részéről is; a vita nagyon élénk az orthodox közlönyökben. A meghasonlásnak másik oka az, hogy éppen az említett zsinaton azt a kérdést vetették fel, hogy vajjon azokat az egyszerű evangelistákat, kik nem végeztek theologiai tanulmányot és nincsenek egyetemi bizonyítványaik, fel lehet-e hatalmazni, hogy rendes isteni tiszteleteket tartsanak s a sacramentumokat kiszolgáltassák. A zsinat egy része megszavazta az igent, míg a másik rész erősen ellenezte ezt a nézetet, igen helyesen megjegyzevén, hogy ez által nagyon csökkenhetik azoknak a theologiai tanulmányoknak az értéke, melyek a papságra elékészítik a leendő papokat, sőt magát a papságot is kisebbiti. Ez ideig még nem jött létre egyetértés és az a vita, mely minden héten megújul lapjaikban, azt mutatja, hogy nem is jön egyhamar létre. A montaubani orthodox theologiai fakultás tanárai közt is meghasonlás van a több idő óta megjelenő theologiai szemle szerkesztésének kérdésében. Az alkunni nem akarók annyira vitték a dolgot, hogy a békülékenyek kiléptek a szerkesztőségéből. Nagyon éles levelek közöltettek az orthodox lapokban; s azt hiszem, hogy ha azokat visszavonhatnák, és ha azt tehetnék, hogy ez a meghasonlás a közönség előtt ne legyen ismeretes, nem haboznának megtenni, annyira kellemetlen hatást gyakorolt ez ügy az orthodox közönségre.

A ministerium összehívta mind a református consistoriumokat, hogy a párisi theologiai fakultáshoz az elhalt Vigiú helyébe tanár jelöljenek. Az orthodoxok jelöltje volt Staffer tanár, ki régóta tanárkodik, s ki az új szövetséget lefordította. A szabadelvűek is csatlakoztak ehez a jelöléshez, tehát az ajánlás küzdelem nélkül, egyhangulag fog történni. Nem kell bámulnunk a szabadelvűek maga-

tartásán. Mondjuk meg, hogy Stapfer ur valódi tudományos értékkel bíró ember; s adjuk hozzá, hogy az ő orthodoxyája csak egyházi, nem pedig dogmatikai. És mivel a Vigié tanszéke átalakított, most arra csak ideiglenes tanár kell, a ki később rendes tanár legyen. De nagyon is valószínű, hogy ez az ideiglenes tanár, a kit a consistoriumok ajánlatára egyenesen a minister nevez ki, szabadelvű tanár lesz. Ezzel koránt sem azt akarjuk mondani, hogy az orthodoxok örömmel fogadják e kinevezést, tekintetbe véve különösen azt, hogy a szabadelvűek Stapfer urra szavaztak. Az orthodoxok, tapasztalat szerint nem tesznek ily engedményeket; de ez alkalommal nem bánják, hadd kiabáljanak. Mivel a montoubani fakultás egészen az övék, igen igazságos dolog, hogy a párisi a szabadelvűeké legyen. Az orthodoxok kezök közé szeretnék keríteni a párisi fakultást is; ezért befeketitik és mindent megtesznek, hogy a hallgatókat Montoubanba tereljék. Holott nem kellene törődniök a párisi tanítással.

A vallásügyi minister a reformált consistoriumoktól körrendeletben kért véleményt az iránt, hogy az ekklesiákban a választók korát alább lehet-e szállítani. Igen helyesen úgy találták, hogy mivel a politikai választásokra a 21 évesek jogosult választók, az ekklesiai választásoknál ehhez mérten a kor igen magas. Az 1852. évi törvény a 30. évet állította meg. Igen helyesen azt találták, hogy ez igen magas; az 1872-ben tartott általános zsinat a 25. évet kérte, a minister is ezt ajánlja. A szabadelvűek általán elfogadják a 25. évet. De ime, az orthodoxok nem akarják elfogadni a minister ajánlatát; meg akarnak maradni a 30 év mellett. Ez különösnek tetszik. Világos, hogy a 25 éves ember is meg tudja ítélni és választani azokat az embereket, a kik az egész ekklesiában ismeretesek, s a kik a presbyterium tagjai lesznek; az orthodoxok nem is vonják kétségbe e képességet; de attól tartanak, hogy az ifjabbak mind szabadelvűek lesznek; és hogy a korban való e változtatás nehogy a szabadelvűek előnyére üssön ki. Ezzel nem titkolóznak, nyilvánosan vitatják; e szerint félelemből vissza fognak utasítani egy igazságos szabályzatot, a melyet rég óhajtanak azok, kiket az egyház ügye érdekel.

CHARRUAUD.

GYÖNGYMONDATOK.

(Ujkori iróktól.)

B o l o n d s á g.

Bolond idöket éltem át, s azokból saját boldogságom sem hiányzott, — úgy, a mint az idő hozta magával. G ö t t h e.

A föld tágas, sok bolondot elbir. C s o k o n a i.

Életünk egyik felét bolondságok elkövetésével töltjük el, másik felét azok helyrehozásával. Gr. S z é c h e n y i I s t v á n.

A világ tele van bolondokkal, egyik végétől a másikig, a multból úgy, mint a jelenben és jövőben. Ezt elhallgatni nem lehet. L a f o n t a i n e.

B o s z a n t á s. B o s z u á l l á s. B o s z u s á g.

A mi a köznapi embereknél türelem, azt a nagyok szive gyáva-ságnak tartja. S h a k e s p e r e.

A lecsillapult boszuállás magas érzelmében gyönyörirtózáttal kéjeleg az elragadtatott lélek, mert örvendezve érzi, hogy mi ő, s mit tehet a halandó ily pillanatokban, s magát istenítve gondolja. S c h i l l e r.

Az igazságos boszuállást nem rettentí a büntetés félelme. C o r n e i l l e P é t e r.

A kisszerűek a hatalmasokon hasztalan ohajtásokkal állnak boszut, s a hatalmasok avál gúnyolódnak. V o l t a i r e.

A ki haragját elrejti, boszuállását akarja biztosítani. C o r n e i l l e P é t e r.

Sokkal jobb és helyesebb feledni a boszuságot, mint boszut állani; az a feledékenység legderékebb neme. A boszuállás gyönyöre perczní, a szánalomé örökös. P e t r á r k a.

A ki boszuállásra fegyverhez nyul, annyi, mintha kigyóhoz nyulna. Ember ellen kegyetlenkedni embertelenség. P e t r á r k a.

A bölcs felül áll mindazon boszantásokon, melyekkel őt a nyelvek sérthetik. És a nagy felelet, melyet azokra tenni kell, áll a mér-sékletben és béketűrésben. M o l i é r e.

Kegyelmezz a boszutevőnek, mert a boszuállót csak a gyűlölet erősíti. H e l v e t i u s.

Az emberek semmiért sem boszankodnak annyira, mint mikor szertartásaik és szokásaik gúnyoltatnak. Igyekezz őket elnyomni, s

ezt néha tisztelettel fogadják; gúnyold szokásaikat, s ezt mindig megvetés jeléül veszik. Fontenelle.

Gyülölte tenni magát s ellenséges indulatot ébresztetni, soha sem vezethet czélra. I-ső Nápoleon.

Egyaránt nehéz: kezdetben lehangynunk a bosszúság érzelmét, vagy pedig azt időtelve megtartanunk. Labouyère.

Botlás.

Ha az emberek, fejedelmek, vagy népek botlásai végzetszerűek, azok következményei is azok; és eljön egy nap, a midőn azok oly nyilván feltűnnek, hogy fel nem ismerni balgatagság volna. Guizot.

Bölcs. Bölcsélet. Bölcsesség.

Hol van a bölcsész, ki saját dicsősége kedvéért kész ne lenne az egész világot megcsalni? hol az, ki szive legmélyében más szándékot táplálna, mint azt, hogy önmagáért kitegyen? Csak a közép-szerűség fölé emelkedjék, egyebet nem kíván. A földolog az, hogy ő ne úgy gondolkodjék, mint mások, — hogy a hívők között istentagadó, istentagadók között hívő legyen. Rousseau.

Az ifjukur a bölcsesség megtanulásának, az öregkor annak gyakorlatba vételének ideje. Rousseau.

Tökéletes bölcsesség nincs a világban; mindenki eszelős, s minden erőlködés mellett is egymástól annak csak kisebb vagy nagyobb mértékében különböznek. Boileau.

A bölcs mindazt, mit a szorgalom, az idő, a jog, és a szerencse adnak, szelid hálával kezeli, s elkerüli azt, ki az élet használatát és a napokat csak nyereszetre szenteli, — azt, a ki zsidósan nevet ott, hol látja s hallja, mint tiszteli az értelem az ítéletet és igazságot. Hagedorn Fridrik.

Ha bölcsészek gyűlnek össze, mindenik a többinek, a hányan vannak, tanító mestere akar lenni; szeretetet azonban közöttök nincs miért keresni, egymást mind gyűlölik. Hobbes.

Jól mennének a dolgok, ha volna anyi bölcs, a hány bölcsészeti tanár; de amaz nehéz dolog, ez pedig legkönnyebb. A ki valóban bölcs akar lenni, azt nem hiszi el maga fölül. Bölcsnek hinni magát, első lépése a bolondságnak; ahhoz legközelebbi lépés pedig annak nyilvánítása. A bölcs tulajdona, megismerni saját tökélytelenségét és bevallani. Az embert sem maga sem mások nyilatkozata nem teszi bölcsesé, hanem maga a valóság. A nép mikor az oktalanokat bölcsesnek, s a bölcseseket oktalanoknak mondja, avatatlansági csalódása. Petrárka.

A bölcs néha azért kerüli a világot, nehogy reá unjanak. Labouyère.

Gyűjtötte: Kiss Mihály.

ZSINATI ÜNNEPÉLYEK.

Szép és emlékezetes nap virradott az unitáriusokra ez évi aug. hó 22-én. A kolozsvári indulóháznál reggel 8 órakor körülbelül 30-án lehattünk együtt, midőn szeretett püspökünk vezérlete alatt indulandók valánk a toroczkói zsinatra. Öröm ragyogott a társaság mindenik tagjának arcán, mindnyájan éreztük, hogy szép napok előtt állunk, s hogy az út, melyet Kolozsvártól Toroczkóig tenni fogunk, ma szebb lesz, mint valaha, mert nemcsak a természet-alkotta szépségekben, hanem egy nagy és kiható fontossággal bíró egyházi ünnepélynek oly mozzanataiban is lesz módunk résztvenni, melyek az unitáriusok hitbuzgóságának és lelkesedésének biztos tanujelei. Pont 9 órakor indultunk Kolozsvárról s vidám beszélgetés között folytattuk utunkat.

11 órakor Tordára érkeztünk, hol már jó előre fölhangzott a tordaiak meleg üdvözlétének vidám zaja, melynek Albert János pap és tanár adott kifejezést rövid, de ékes szavakban. Itt csatlakoztak hozzánk a tordaiakon kívül a már előző nap megérkezett székelyföldi zsinati tagok és vendégek nagy serege. Egy félóra telhetett belé, míg a rendelkezés alatt álló kocsikra fölhelyezkedtünk. A beláthatlan kocsisort Nagy Miklós, ugyan nem hitbeli atyánkfia, de lelkes barátunk, négyes fogata nyitotta meg, ki azt a legnagyobb készséggel ajánlotta fel Ferencz József püspöknek és id. Dániel Gábor főgondnokunk számára. A régi aranyosszéki falvakon a kocsik száma mintegy 80-ra fölszaporodva, a menetnek kinézése oly impozáns volt, melyet még e helyen a ma élő nemzedék nem látott.

Szentmihályfalvának szépen föllobogózott tornya harangzúgás között jelezte, hogy a község lakói nagy ünnepet ülnek, mert ők az elsők, kik e vidéken e száz évben legelőször zsinati menetet látnak. A sinfalvi diadalkapunál Létai Domokos lelkész üdvözölte püspökünket és kíséretét meleg szavakkal. E rövid pihenő után tovább indultunk Várfalva felé. Itt az útban, a falun kívül, a bekanyarodásnál már messziről egy másik és hatalmasabb diadalkapu tűnt föl, körüle sorakozva Várfalva, Ar.-Rákos, Csegez, Kövend, Bágyon községek lakói felekezeti különbség nélkül. A nagy sokaság szónoka Kádár József tanár volt, ki lelkes hangon mondá a püspökhöz intézett üdvözlő beszédében, hogy mily jól esik lelköknek üdvözölni azt a férfiut, kinek vezérlete alatt a hivek és egyházközségek szaporodtával maga az egyház is erősödött, kinek főpásztorága alatt vallásunk alapelveit már ott is hirdetik, hol azt reményleni alig mertük,

iskoláink a tudomány és tiszta erkölcs bővebb kútfejévé váltak, nevelési alapjaink megsokszorozódtak, egyházközsegeink újabb s czélszerűbb szerkezetet nyertek, hirünk, nevünk, tul az Océánon fokozottabb mérvben lett ismertté. „Az út nemsokára elszűkül — mondá a szónok — zord sziklák s örvények között vezet el, mely sokban hasonlít 300 évet élt egyházunk történelmi életéhez. Egyházunk útját most is csapkodják hullámok, de meg nem szagathatják, mert a főpásztor böles és előre látó, biztosan vezeti egyházunk hajóját szirtek és hullámok között is“ Ezután jó útát kívánt a szónok a Székely-kő alá utazó seregnek, hova nemsokára, mintegy 2 órai utazás után, a természet bübájos szépségének és gyönyörködtetésének élvezete közben, Borévtől a rendező-bizottság és toroczkói festői öltözetben kivonult 36 tagu lovas bandérium vezetése mellett, ágyulövések és Toroczkó város lakosságának tüntető örömjaja közepette, d. u. 3 órákor meg is érkezünk.

Természetes, hogy a fogadtatás itt még a legmelegebb és legközvetlenebb volt, a mi Gál Miklós lelkész üdvözlő beszédében méltó kifejezést nyert. Önként értetődik, hogy szeretett püspökünk az eddigi mindhárom üdvözlő beszédre röviden ugyan, de a tőle megszóktt kedves modorban, lendületes szavakkal válaszolt. A nap további eseményeit az elszállásolás, a rövidre szabott ebédelés, templomozás, a D. F. E. közgyűlése és az ismerkedési estély tették.

A zsinat megnyitásának ideje másnapra, aug. 23. vasárnap reggeli 8 órára volt kitűzve. Az ujonnan épült óvoda tágas terme alig birta a Czenktől a Balaton partjáig terjedő területről összesereglett zsinati tagokat befogadni. Dániel Gábor főgondnok és világi elnök a lehető legnagyobb érdeklődés között nyitotta meg a gyűlést. Beszédének kiemelkedő pontjai, melyek a sz.-kereszturi középiskola fejlesztésével és a székely-udvarhelyi templom fölépítésének eszméjével és már tervezetével is foglalkoztak: nemcsak főlemelő hatást gyakoroltak, de az ügy iránti mély érdeklődésnek magvait hintették el a jelenvoltak fogékony kebleiben. A püspök és a képv. tanács jelentésével nem foglalkozunk e helyen, sem az elintézett ügyekkel, mert azokat a maguk egészében folyóiratunk jövő száma közli olvasóinkkal. Támaszkodom hát csupán abbéli feladatomra, hogy halvány képét nyujtsam azoknak a dolgoknak, melyek zsinati ünnepélyeinknek valódi fényét képezték. Ilyeneknek tekintem az isteni tiszteletek, a diszebédek, népiünnepélyek, tisztelgések és tánczvigalmak lefolyását, melyek a zsinat belértékü becses dolgainak és eseményeinek ugyyszólva a keretét teszik. A kettő együtt nyujtja tiszta képét amaz unitárius nagygyűlésnek, melynek négy napon keresztül a kies fekvésü Toroczkó bányavárosa volt a színhelye. Fölvéve hát az ünnepségek elejtett fonalát, a gyülésteremből kiérve, az utczákon az idegenek és toroczkói nép vegyült sokaságát látjuk hemzsegni és a templom felé sietni. Képzeltető, hogy felét se fogadhatta be e különben elég tágas templomnak galyakkal és virágokkal földiszított belseje. A kik befértünk, egy lélekemelő isteni tisztelet lefolyásának voltunk tanui és részesei. Ez első nap ünnepi szónoka Végh Mihály

volt, ki alaposan kidolgozott terjedelmes beszédét hatással és mindig feszült figyelem között adta elő. Most a dalárda éneke következett, egy vegyes karra irt angol himnust adott elő, melynek végével Ferencz József püspök lépett a szószékre, hogy a zsinat tagjait üdvözölje. Szónoki művészetét egész teljességében ragyogtatá. Különösen elragadó és megindító volt beszédének befejező része, melyben erős logikával és meggyőző erővel fejtette ki a jótékonyság hatását vallásunk fennállására és fejlődhetésére nézve. Fölsorolta a mult idők jóltevőit, kik mint erős oszlopok védték meg az unitarizmust a fenyegető veszélyektől, örömmel említi fel, hogy a legközelebbi időszak is adott ily erős oszlopokat vallásunknak a nem rég elhunyt Derzsi János és Kovács Dénes nagy alapítóinkkan. Találó szavakkal figyelmeztette a diszes hallgatóságot, hogy nagy épület létrehozásához nemcsak oszlopok, de porondszemek is kellenek! Ne keseregjen hát — ugymond — senki, hogy ily fentartó oszlop nem lehet, hanem járuljon mindenki legalább egy porond-szemmel vallásunk és nevelésügyünk tovább építéséhez, mert akkor jövőnk, haladásunk biztosítva van.

Most az urvacsora kiosztása következett, melyet megelőzőleg Rédiger Géza szabédi lelkész és ismert költő tartott. Szépen megírt és lelkesen előadott beszédet. Egy csillaghoz hasonlítá a Jézus szellemét, s annak működését költői nyelven írta meg és elragadó képekben ecsetelte. Méltó volt a szónok önmagához.

Templomozás után kezdetét vette az 500 teritékű diszebéd, melyet szebbnél-szebb felköszöntők fűszereztek. A sort a püspök nyitá meg az uralkodó éltetésével. Föl lettek köszöntve ezután a püspök és a világi elnök, a kormány, a megyei főispán, Brassai bácsi és vallásközönségünk jelen volt több notabilitásai. Ebéd végeztével népiünnepély volt a regényes fekvésű „Bükk“-erdőben és kirándulás a „Székelykő“-re, mint az őskornak ez ezredéves emlékére. Az est beálltával kezdetét vette a fényes bál, melynek a hajnal vetett véget.

Éjfél tájban a helybeli dalárda az elnököknek szerenádot adott. Ezzel bezárultak az első nap eseményei; pihenőre tértünk, de nem-sokára a teendőik halmaza munkára szólított s másnap reggel 8 órákor megkezdődtek a tanácskozások.

A délelőtti gyűlés napi rendjének kimerítésével bemutatta a püspök a zsinatnak a fölszentelendő 17 új papot. A lélekemelő szentelési ünnepély a templomban folyt le a következő módon. A gyülekezet éneke után imádkozott és alkalmi beszédet mondott Raffaj Domokos új-székelii esperes, melylyel mint gyakorlott szónok kiváló hatást ért el. Most a dalárda szabatos éneke következett, melynek végeztével ma újra nagy szerep és szép alkalom nyílt Ferencz József püspök számára, szónoki talentumának és ékesszólásának csillogtatására. A papszentelési actus alkalmából ma újra egyikét tartá legkiválóbb beszédeinek. Nemcsak a fölszentelendő új papok, de a közönség is a mély és igazi meghatottság perczeit élte keresztül a majdnem egy órát tartó papszentelési remek beszéd előadása alatt.

Ezután következett az új papok fölavatásának szertartása a püspök és az esperesek által. E szép ünnepélyt Lőfi Áron esperes imája zárta be. Meg kell említenem a templomozásokra vonatkozólag, hogy a három nap délutáni szónokai voltak Gál Miklós toroczkói, Dézsi Mihály szováthi és Ajtai János h.-almási lelkészek, kik szintén az alkalomhoz méltóan jeleskedtek a nekik jutott szerepekben.

A zsinat második napján rendezett díszebéd szintén nem kevesebb, mint 350 személyre szólt. Ezen is nagyszámu hölgyközönség díszíté és tarkítá a férfiak sorát a hosszú asztalok körül. E napon is a komoly munka mellett voltak különbféle multságok és kirándulások is. A zsinat tagjainak még a harmadik nap is helyt kellett állaniok a még elintézésre váró sok fontos ügy miatt, s így csak kedden délután vettünk búcsut Toroczkótól. A megválás hangulata a búcsu-ebédnél nyert kifejezést a vendégek, de főleg a püspök szellemes felköszöntőjében. Oszinte szavakban mondott köszönetet a kitünő rendezésért a két egyházkörnek, a toroczkói ekkleziának és mindezekfelett a fáradtságot nem ismerő buzgó rendezőknek. Ezzel meleg kézzorítással búcsut véve egymástól, szétoszlottak a szép napok kedves emlékeivel.

ISZLAI MÁRTON.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Az új szövetség tropusai. Borbély Györgynek füzetünk elején közlött értékes tanulmánya, mely tanári székfoglaló beszéde, külön lenyomatban is megjelenik, s kapható lesz szerzőnél Tordán 20 krért. A kik azt, mint felolvasást hallották, most mint olvasmányt élvezhetik újra.

Barátságos beszélgetések az unitárius vallásról, melyeket csendes órákban beszélgettek ifj. Keszi Pál és többen. Nyilvánosság elé bocsátotta egy balatonparti magánzó. Ára 30 kr. Ha jól vagyunk értesülve, egy ily nemű „vállalat“ először az unitárius vallás ellen jelent meg valamelyik buzgó református atyánkfia jóvoltából. Természetes dolog hát, hogy ily kihívással szemben valamelyik felünk jónak látta a kesztyűt fölvenni s mint a játékban ezt szokás: visszatromfolni. Eltekintve attól, hogy álláspontunkkal ellenkezik a vallásfelekezetek hitnézeteinek ily alakban való feszegetése: a szóban forgó kis művet sok tekintetben elég ügyesnek és mulatságos olvasmánynak találjuk. Lehet, a református atyafiak nem szívesen fogadják, de hát megmondottuk már, hogy a kezdeményezés dicsősége nem minket illet. A „beszélgetések“ tartalmára folyóiratunk nem terjedhet ki; nem is lenne így annak értéke. Ajánljuk azért: vegye meg a t. olvasó (kapható Horácsik János könyvkereskedőnél Kolozsvárt) és olvassa el. Népies és „barátságos“ hangon irt styljánál fogva népünknek hasznos olvasmányul szolgálhat. sz.

Bibliai Kalauz. Az ó- és új szövetség könyveinek rövid ismertetése. A prot. tanuló ifjuság számára Altherr Alfréd baseli lelkész nyomán írta Grätz Mór kolozsvári evangel. s illetve ág. hitvallásu pap. Ügyesen dolgozott, a biblia ismerésére növendék ifjaknak, s még inkább vezérfonalul a tanítóknak igen alkalmas munka, melyet ajánlunk figyelembe. Kapható Márton Kálmán könyvkereskedésében Kolozsvárt.

„A magyar románok és a magyar nemzet“ czimen küldetett be szerkesztőségünkbe egy csinosan kiállított füzet, melylyel magyar főiskolánk ifjusága válaszol Románia egyetemi ifjuságának emlékiratára. A mű XII. fejezetből áll. Nem bocsátkozhatunk részleteibe, mint nem politikai folyóirat. De ki kell fejeznünk, hogy méltó mű a magyar ifjusághoz. Az ily tárgyilagos felvilágosítások alkalmasok arra is, hogy a nézetek tisztázásával előkészítsék az utat a felebaráti szeretet nagyobb mérvű gyakorlására, mire az egy hazában élő pölgároknak, s éppen ott, a hol különböző fajok laknak, kölcsönösen oly nagy szükségük van.

KÜLÖNFÉLÉK.

Puritanismus és unitarismus. A puritánok az angoloknak amaz osztályához tartoznak, a kik a józan okosságtól vezéreltetve először ki léptek a római kath. egyházból, azután pedig az angol püspöki egyházból. A 17-ik száz év végén, az a törekvésük, hogy a Massachusetts államban a másképpen gondolkozókat törvény által elnyomják — melyet egészen a halálos büntetésig vittek — teljesen meghiusult. Ezután egy csendes korszak állott be; de a 18. száz év végén egy második mozgalom keletkezett, és a puritánok utódainak egy nagy része szakított saját hitelvél. Connecticut államban e szakítás politikai forradalmat idézett elő. Massachusettsben az állam által részesített kedvezményeket elvesztették, és unitárius és trinitárius Congregationalis egyházakká alakultak. Az unitárius mozgalom főhelye Boston lett, kiváló vezérférfia és képviselője: Dr. Channing Ellery Vilmos. A régi hit a vidéken megmaradt, de Bostonban az előkelő osztály az unitárius hitet vallotta, s a mely uralkodó felekezetté is vált Bostonban. De e mozgalom nem állapodott meg a régi unitarismusnál. Mert e mozgalom nem csak Channinget teremtette, hanem Parker Tivadart is. A külső formák és szokások természetesen lassabban enyésznek el, mint az éltető elvek. Azután is nagyon sokáig az ősapáknak szigorú hite, a vasárnapnak szigorú meginneplése, s a gyanu minden multság iránt, fennmaradt. E szokások rendre eltűntek, kivéve a vasárnapnak puritán módon való megünneplését, mely még most szokásban van az Egyesült-Államokban és Angliában. Az az átalakulás, melynél fogva e változás megtörtént, vallásfejlődési szempontból egyike a legérdekesebbeknek. A mozgalom a római katholicismusból indult ki, s lett belőle angol püspöki egyház; ebből ugynevezett independens calvinisticus hit formájával, és végül aztán unitárius.

Vallásosság Franciaországban. Franciaországban meglepő fordulat állott be ez idő szerint a vallásosság külső nyilvánulásaiban Nyolcz-tíz évvel ezelőtt, míg az irodalomban a materialismus uralkodott, a hivatalos körök a vallással és annak képviselőivel keveredtek harcba. A kormány kidobálta czelláikból a barátokat, a fészületeket kihordták

az iskolákból és a tankönyvekből száműzték Isten nevét. A nagy pénteki nevezetes bankettekben nagy tüntetéssel ették a foghagymás ürüczombot. Mindig sokan vettek részt s nemcsak ettek és ittak az eszméért, hanem daloltak és kánkánt jártak. Az igazi szabad gondolkozó csak polgári házasságot köthetett, gyermekeit nem kereszteltethette meg, leányait nem neveltethette zárdában, s ha utolsó órája ütött nem volt szabad meggyónnia és végrendeletileg meg kellett hagynia, hogy csak polgári temetést rendezzenek. Abban az időben könnyen eljátszhatta jövőjét az, a kiről kiderült, hogy gyermekét megkereszteltette, vagy hogy papokkal él jó barátságban. A klérikális elnevezés éppen annyit jelentett akkor, mint az eretnek, vagy boszorkány a középkorban. Azóta milyen kevés idő mult el s mégis mekkora változás. Most már a nagy pénteki bankettek csaknem egészen kimentek divatból, a szerzetesek lassanként visszatérnek kolostoraikba, a tisztán polgári házasságok nagyon megritkultak, s a gyermekeket sorba keresztelik, sőt Párisban társulat alakult „az a t h e i s m u s e l l e n v é d e k e z ő l i g a“ czim alatt. Ugyancsak Párisban szabadon gyülekezhetnek a „katholikus tudósok,“ katolikus jellegű „politikai és social-közgazdasági egyesületek.“ Mindenféle bankok és közkereseti társaságok alakulnak, melyek élén szerzetesek állanak. A papság, a mely mind még kénytelen volt bujkálni, hogy kikerülje a tömeg gunyját, s esetleg inzultusát, most egész bátran belevegyül a közéletbe s nyilvánosan vitatkozik ellenfeleivel. Az idej nagy bőjtben csaknem valamenynyi párisi templomban a munkás negyedekben a szociális kérdéstről prédikáltak: „hogy bizonyítsák,“ mondja az „Union économique“ czimű lap, „hogy a kath. papság nem közönyös a társadalom szenvedő tagjai iránt.“ A Szt.-Péter templomban Mont Rougeban a hitszónoklat a következő módon ment végbe: a hitszónok a katedrában állt, vele szemben pedig egy padban, két magas tartóban égő gyertya közt ül ellenfele, egy vallástalan szocialista, képviselve az advocatus diaboli. Ez előadta az elégedetlenek nevében a jelenlegi társadalom elleni kifogásait.

A munkások, a kiket az eredeti viták nagyon vonzottak, igen meg voltak elégedve s úgy érezték magukat, mint otthon. Hanem a hitszónok is igyekezett megnyerni rokonszenvőket, mert erélyesen kikelt némelyik törvény és a tőkepénzesek önzése ellen. A Szt.-Rokus templomban Perrot apát „a kötelességek tudományáról“ prédikált s igyekezett valamennyi szociális kérdést megvilágítani. A Klotild-templomban meg Forbs plébános „az egyház a szociális kérdésben“ czim alatt tartott bőjti prédikációt. Ennek néhány fejezete következőleg hangzik: a munkaadók, tulajdonosok és tőkepénzesek kötelességei; az állam be-

avatkozása; a társadalmi igazság és a törvényes jótékonyság; a munkás család és annak ellensége; a munkás szövetkezetek stb. Különben a matérializmust Franciaországban nem a papság növekedő befolyása ölte meg, hanem meghalt a matérializmus magamagától végelgyöngülésben. Mert a matérializmus, mint kizárólagos theoria, olyan mint egy mindenfelől befalazott szoba, a melyben a lakó megfulad. Az ember nem élhet ideálok nélkül. Szüksége van rá, hogy legalább egy nyíláson át láthassa a messze láthatárt, a kéklő eget, a fényes napsugarat, csillagos éjszakát; ezért fordultak el a francziák a rideg matérializmustól, s elfordultak annyira, hogy a tartalmatlan hyperidealizmusba merültek. A francia fiatalság egyik legkedvezőbb könyve most a Ledren által igen szépen fordított biblia.

A fiatalabb költők közül azokat kezdik leginkább olvasni, a kiknek műveiben vallásos és misztikus jelleget találunk, s az idén két misztériumot adtak elő a Krisztus kinszenvedéseiből. A francia társadalomban most mélyreható alakulás van folyamatban. Ezzel együtt a papság tekintélyének növekedését egy másik tény is mutatja: nevezetesen a francia szabadkőművesség hanyatlása. Pedig még nemrégiben a szabadkőműves páholyok voltak a szabadgondolkodás forrásai, más szóval a klerikalizmus elleni harc főhadiszállásai. Mert Franciaországban nem úgy, mint másutt, a szabadkőművesség egyenesen az egyház ellen foglal állást. A harmadik köztársaság minden nevezetesebb szerepvivője, kezdve Gambettán, szabadkőműves volt. Most ez a társulat inkább stréberekből áll, a kik egymást vállvetve támogatják az előmenetelben de ez társadalmi hatásuk, erkölcsi befolyásuk igen megcsökkent s ezt ők magok is elismerik. A napokban 80 páholy képviselői tartottak gyűlést Párisban. A gyűlés abban állapodott meg, hogy miután a klerikalizmus újra gyors növekedésben van, elkerülhetetlenül szükség harczot kezdeni ellene. Ez ágitáció érdekében külön alapot is szerveztek „a szabad gondolkodás fillére“ czim alatt. Az emberek új utakat, új vallást is keresnek. Mindaz, a mi különbözik a megszokottól, minden a mi csodás, titokzatos, ellenállhatatlan erővel vonzza az embereket. És néha egész képtelenségek tűnnek elő. Ki képzelné azt például, hogy Párisban, a szkepticizmus központjában lehessenek művelt emberek, a kik a legkomolyabban foglalkozzanak mágiával, szellemidézéssel, ördöngösséggel, higyjenek a boszorkányságban, rontásban, hogy legyenek, a kik magokat Messiásoknak adják ki.

Pedig úgy van!

Materialismus és klerikalismus, hitetlenség és szellemidézés. Egyik végtelből a másikba. Az ily jelenségek eléggé mutatják, mennyire szük-

ség van a protestantismusra, mely egészséges elveivel követőit az ily véglátszástól távol tartja.

A budapesti unitárius egyházközség értesítője az 1881—1890. évekről. Szerkesztette Derzsi Károly lelkész. Az egyh. 1881. okt. 2-án alakult meg s évről-évre gyarapodik. Az egyh. község népessége akkor: 202 volt, most: 936. Pénzalapjai: állandó alap: 14,478 frt 14 kr, lelkészi alap: 5126 frt 27 kr, kepeváltási alap: 5151 frt 69 kr. Uj, diszes temploma 1890. október 26-án szenteltetett fel. A lelkész által szerkesztett „Unitárius kis könyvtárból“ 45 füzet jelent meg eddig. Megemlítjük még, hogy az egyh. község tagjai nagyobb részt mind az intelligens osztályból valók. A budapesti egyh. községhez tartozik a hódmezővásárhelyi leányegyház. Alakult 1879-ben 18—20 lélekkel, ma tagjai száma 506. Pénzvagyona van 8000 frt. Az orosz ázai fiók egyh. község 1886-ban alakult, akkor volt 50 lélek, ma 87, kepebevételük 50 frt, pénzvagyonuk 100 frt. A mezőberényi fiók egyh. 1887-ben alakult, akkor 70 volt, ma 154 a lélekszám. Évi kepe bevételük 170 frt, pénzvagyonuk 2500 frt. A polgárdii leány egyh. 1888-ban alakult, ma a lélekszám 282. Évi kepebevételük 200 frt, pénzvagyonuk 600 frt. A vilonyai fiók egyház 1889-ben alakult, lélekszám 62. A budapesti anya- és hozzá tartozó leány-fiók egyházközségek népessége a megalakulásukkor 223 volt, ma 2100. Az értesítő gonddal van összeállítva.

Értesítő az unitárius vallásközönség iskoláiról, az 1890—91-ik tanévben; szerkesztette: Kovács János igazgató tanár. 1. A kolozsvári főtanoda népessége volt 324, ebből 197 unitárius. A papnöveldében, melynek népessége 26 volt és a főtanodábanf valamint az elemi iskolában 26 tanerő működött. 2. A tordai-ban, melylyel párhuzamban polgári fiu és leány s elemi iskola van, a népesség 249 volt, miből unitárius volt 48. Tanított 17 tanerő. A kereszteri középtanodában 163, miből unitárius 96. Tanított 9 tanerő. A három intézetben tanult 341 unitárius növendék. Az isk. év történetét is részletesen adja a szakszerűen szerkesztett értesítő.

A magyarhoni ág. hitu. ev. egyetemes egyház theol. akadémiájának értesítője 1890—91. Szerkesztette: Schneller István theol. ak. igazgató. A 4 évfolyamon volt 46 theologus. Az akadémián működött 10 tanerő. Az igazgatói jelentés örvendetes adatokat foglal magában az intézet élhaladásáról.

Gyászhirek: **Abrudbányai Abrudbányay Béla**, kolozsvári m. kir. erdőigazgató, életének 59-ik évében rövid szenvedés után más létre költözött. Egy kiváló szakférfiu, közügyeket szerető ember és hazafi hunyt el benne, Tagja volt az unitárius egyházi tanácsnak is. Halálát neje Engländer Betti és számos gyermekei és még élő édes anyja, özv. Abrudbányai Fikker Sándorné gyászolják mindenek felett. — **Nagy István**, bölöni birtokos és egyh. tanácsos életének 68-ik évében jobb életre szenderült. A szabadságharcot mint tiszt szolgálta végig. Később gazdálkodással foglalkozott Bölöni Nagy József testvérét veszítette benne.

— Éppen most vesszük a szomorú hírt, hogy **dr. Ballagi Mór**, a magyar protestánsok e kiváló férfija meghalt. Az egyik legnagyobb veszteség, melyet az összes protestáns egyházak fájlnak.

Figyelmeztetés. Tisztelettel felkérem mindazokat, kiknél a „Kriza-Albumra“ gyűjtő iv van, sziveskedjenek minél előbb beküldeni, hogy a nyomtatandó példányok száma felől tájékozhaszam magamat.

Kovács János,
a Kriza-Album szerkesztője.

Folyóiratunkról. A „Haza és Külföld“ című Budapesten megjelenő kritikai lap a Keresztény Magvetőt ismertette, „a mindig legnagyobb gonddal és élvezetesen összeállított folyóirat“-nak nyilvánítja.

ARANYKÖNYV.

A SZÉLELY-KERESZTURI GYMNASIUM

6-ik tanári székére tett adakozások.

VII-ik közlemény.

I. Tőkét.

a) *kézpénzben:*

Székely Lajos Vadadban	=	5	frt	—	kr.
Nagy János Vadadban	=	1	"	—	"
Derzsi Károly budapesti lelkész	=	20	"	—	"
Gyepesi közbirtokosság ígért	=	12	"	—	"
Kénosi egyesek ígértek	=	19	"	40	"

b) *Évenként:*

Barabás András Sz.-Keresztur	=	5	frt	—	kr.
Vadaói ekklesia	=	5	"	—	"
Gál Elek vadadi lelkész	=	25	"	—	"
Nagy Mihály Vadadban	=	5	"	—	"
Kövendi János	=	10	"	—	"
Nagy József	=	5	"	—	"
Dobos György	=	1	"	—	"
Sos Sándor	=	3	"	—	"
Kis Ferencz	=	1	"	—	"
Toth József	=	—	"	50	"
Magyar Mihály	=	—	"	25	"
Török András	=	—	"	50	"
X—Y	=	—	"	80	"

Kolczsvárt 1891. aug. 26.

BENCZÉDI GERGELY,
közpénztárnok.

A BUDAPESTI UNITÁRIUS LEKÉSZI ÁLLÁSRA ÉS IMAHÁZRA TETT KEGYES ADOMÁNYOK.

(XLIII. közlemény.)

Jakab Elek gyűjtése a 157. sz. gyűjtőkönyvecskén (a már közölt 200 frt után): névtelenek 1 frt 60 kr, Oszkár 20 kr, Gemmy 20 kr, Német T. 1 frt. Névtelen 1 frt, Egy honvéd 1 frt, Barkassy Géza 1 frt, Petheő Richárd 1 frt, N. N. 1 frt, Bulyovszky Lilla 3 frt, Réthy Fülöp 1 frt, Tanárky Gedeon 1 frt, Dottenfalvy János 1 frt, Böles Gyula 1 frt. Porutiu Samu 1 frt, Tompa Imre 1 frt, Harányi József 1 frt, Grünwald Bernát 1 frt, R. K. 5 frt, S. 1 frt, Hosszu József 2 frt, Gajzágó Salamon 5 frt, Suppan Vilmos 1 frt, A. b. c. 50

kr. x. y. z. 50 kr, Weisz Bernát Ferencz 2 frt, Vidéky János 1 frt, Körösi József 1 frt. Összesen 39 frt.

Szöts Márton gyűjtése a 118. sz. gy. könyvecskén (özvegye által be- küldve): Lázár Menyhért 5 frt, id. Mélik István 15 frt, Mélik Bogdán 5 frt, ifj. Zakariás János 5 frt, Lázár Gyula 5 frt, Giacomuzzi Baptist 3 frt, Balási Lajos 6 frt, Dr. Csizsér Miklós 1 frt, Márton Ferencz 1 frt, Antal 50 kr, Köller 50 kr, Gaál István 1 frt, Tolnay Sándor 1 frt. Összesen 49 frt.

Szentiványi Miklós gyűjtése a 110. sz. gy. könyvecskén: Pósa József 1 frt, Forró Ferencz 1 frt, Losonczy J. 30 kr, Székely Gy. 20 kr, Dobrota János 30 kr, Bartha József 20 kr, Csikiné 20 kr, Kovács Albert 1 frt 80 kr, Kónya Gébor 5 frt. Összesen 10 frt.

Pálfi Ferencz adománya a 130. sz. gy. kvre 5 frt.

Éjszaky Károly gyűjtése a 171. sz. gy. könyvre: Éjszaky 5 frt, Balogh József 2 frt. Összesen 7 frt.

Derzsi Károly gyűjtése a 184. sz. gy. könyvön (a már közölt 200 frt után): Molnár János 2 frt, Cs. L. 10 frt, Horváth Anna 10 frt, Nagy Matild 20 frt, Likl Ilona 10 frt, B. K. 6 frt, Himmel R. 5 frt, Márffyné 10 frt, Dr. Ludvik Endre 5 frt, Jétsy Károly 5 frt 50 kr, Szvastits V. 15 frt, D. K. 1 frt 50 kr. Összesen 100 frt.

A szíves adományokért az egyházközség nevében hálás köszönetet nyil- vánítva, ismételten felkérem azokat, kiknél még gyűjtő könyvecskék vannak, hogy ezekről elszámolni sziveskedjenek.

Budapest (V. Koháry u. 4.) 1891. aug. 13.

DERZSI, lelkész.

„Tekintetes Komjátszegi Pál ur, nyug. szolgabíró és kedves neje Pálfi Zsuzsánna urasszony, kik már ezelőtt egy díszes bársony szőszék-takarót — értéke 25 frt — ajándékoztak elhunyt kedves fiok emlékére, folyó évi husvét ünnepén kezdve urvacsorai kenyeret és bort adtak s azon kegyes ígéretet tet- ték, hogy a míg a jó Isten életüket megtartja ezután is adni fogják.

Ezen igaz keresztény buzgóságból tett becses adományokat, midőn hálás örömmel hozzuk nyilvánosságra: kívánjuk az egész sz. ekklesia nevében, hogy a jó Isten, kinek oltárára ezen drága ajándékokat tenni kegyeskedtek, őrizze meg becses életüket s töltsse ki reájok áldásainak bő mértékét mindörökké.

Aranyos-Rákos, 1891. jul. 17.

id. BOBBÉLY MÁTÉ, s. k.
gondnok.

LÉTAI MÁTÉ,
lelkész.

Tisztelendő szerkesztőség!

A „Keresztény Magvető“-nek „Aranykönyv“ című rovatát egy érdemes névvel ohajtom gazdagítani. Ezért a tiszt. szerkesztőség becses engedelméből, egy kis helyet kérek következő, rövid közleményemnek. Kovács József egyház- keblí tanácsos afa njobban is egy szép jelét adta egyházszeretetének, szíves áldozatkésziségének. Ugyanis imaházunknak eddigi üvegfa helyett kőfalat ra- katott; az utcafelőli oldalra csatornát készíttetett; az egész épületet kimeszel- tette, s hogy a télen, mint iskola is használható legyen, kéménynyel szereltette föl. Az egész munkát — a kérésemre átadott számla szerint — került össze- snn 146 frt és 62 krba.

E valóban szép és nemes tettéért, fogadja a jószívü emberbarát — e helyen is — szíves köszönetemet. Szeresse az isten hosszas étellel egyházunk díszére és előmenetelére! Mint ő igyekszik megjelenni — ott, hol szükségét látja — jótéteményeivel, úgy áldja meg őt a mindenek atya teljes boldogsággal!
H.-M.-Vásárhelyen, 1891. augusztus 25-én.

LŐRINCZI DÉNES.
s. lelkész.